

**Витяги з рішень Конституційного Суду України,
в яких застосовано Європейську конвенцію з прав людини та
практику Європейського суду з прав людини**

Систематизувала: Катерина Буряковська, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, канд. юрид. наук, національна консультантка Проєкту Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень»¹

Рішення у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу) від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12>

«2.2. Рівність та недопустимість дискримінації особи є не тільки конституційними принципами національної правової системи України, а й фундаментальними цінностями світового співтовариства, на чому наголошено у міжнародних правових актах з питань захисту прав і свобод людини і громадянина, зокрема у [Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року](#) (статтях 14, 26), [Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року](#) (статті 14), [Протоколі № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року](#) (статті 1), ратифікованих Україною та у [Загальній декларації прав людини 1948 року](#) (статтях 1, 2, 7).

Гарантована [Конституцією України](#) рівність усіх людей в їх правах і свободах означає необхідність забезпечення їм рівних правових можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод. У правовій державі звернення до суду є універсальним механізмом захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб».

¹ Це узагальнення здійснено за підтримки Проєкту Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень». Погляди, викладені в цьому узагальненні, не можуть за жодних обставин вважатися такими, що виражають офіційну позицію Ради Європи.

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води) від 25 грудня 1997 року 9-зп

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97>

«2. Частина перша статті 55 Конституції України містить загальну норму, яка означає право кожного звернутися до суду, якщо його права чи свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод. Зазначена норма зобов'язує суди приймати заяви до розгляду навіть у випадку відсутності в законі спеціального положення про судовий захист.

Відмова суду у прийнятті позовних та інших заяв чи скарг, які відповідають встановленим законом вимогам, є порушенням права на судовий захист, яке відповідно до статті 64 Конституції України не може бути обмежене.

Таким чином, положення частини першої статті 55 Конституції України закріплює одну з найважливіших гарантій здійснення як конституційних, так й інших прав та свобод людини і громадянина.

Частина перша статті 55 Конституції України відповідає зобов'язанням України, які виникли, зокрема, у зв'язку з ратифікацією Україною Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Конвенції про захист прав і основних свобод людини (Рим, 1950 рік), що згідно зі статтею 9 Конституції України є частиною національного законодавства України».

Рішення у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99>

«6. Смертна кара як вид покарання суперечить також статті 28 Конституції України, відповідно до якої "ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню". Названа стаття відтворює положення статті 3 Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року. Невідповідність смертної кари цій статті Конвенції підтверджує Європейський суд з прав людини, юрисдикцію якого щодо тлумачення зазначеної Конвенції визнала Україна (пункт перший Закону України від 17 липня 1997 року.

Наведене дає підстави для висновку, що невід'ємне право кожної людини на життя нерозривно поєднано з її правом на людську гідність. Як основні права людини вони зумовлюють можливість реалізації всіх інших прав і свобод людини і громадянина і не можуть бути ні обмежені, ні скасовані.

Верховна Рада України в Законі України "Про приєднання України до Статуту Ради Європи" підтвердила відданість України "ідеалам та принципам, які є спільним надбанням європейських народів". У листі Голови Верховної Ради України до Конституційного Суду України зазначається, що після вступу України до Ради Європи "Україною послідовно здійснюються кроки, спрямовані на виконання взятих на себе зобов'язань, пов'язаних із членством в цій організації, які містяться у "Висновку Парламентської Асамблеї Ради Європи № 190 (1995) щодо заявки України на вступ до Ради Європи" (Страсбург, 26 вересня 1995 року). До цих зобов'язань належить і заборона смертної кари як виду покарання.

Стосовно положення статті 25 Кримінального кодексу України щодо заміни смертної кари іншим видом покарання, то це питання підлягає вирішенню у законодавчому порядку (пункт 14 частини першої статті 92 Конституції України).

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 61, 63, 70 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Положення статті 24 Загальної частини та положення санкцій статей Особливої частини Кримінального кодексу України, які передбачають смертну кару як вид покарання, визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними).

2. Положення Кримінального кодексу України, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Верховній Раді України привести Кримінальний кодекс України у відповідність з цим Рішенням Конституційного Суду України.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України».

Рішення у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про електроенергетику" (справа про електроенергетику) від 12 лютого 2002 року № 3-рп/2002

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-02>

«3.1. Разом з тим власність гарантує не лише права власників, а й зобов'язує, покладає на них певні обов'язки. Саме про це йдеться у статтях 13 і 41 Конституції України, відповідно до яких використання власності не може завдавати шкоди людині, правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства. Отже, для реалізації закріпленого в Конституції України права власності потрібні галузеві закони, які встановлюють конкретні норми використання власником належного йому майна з урахуванням інтересів усіх суб'єктів правовідносин.

Викладена позиція кореспондується з ратифікованою Україною у 1997 році Конвенцією про захист прав людини та основних свобод 1950 року, якою державам-учасницям дозволено за допомогою національного закону використовувати певні регулюючі механізми користування об'єктами права власності відповідно до суспільних потреб, внутрішньої соціальної та економічної політики. У статті 1 Першого протоколу до Конвенції йдеться про те, що «ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права. Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які, на її думку, є необхідними для здійснення контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів»».

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями народних депутатів України та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 8, 11, 16 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (справа про свободу утворення профспілок) від 18 жовтня 2000 року № 11-рп/2000

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-00>

«3.3. Статтею 8 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, як і статтею 11 Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року, що є частиною національного законодавства України, гарантується право людини на свободу об'єднання, зокрема, право створювати профспілки і вступати до них для захисту своїх інтересів. Здійснення зазначеного права не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, які встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки чи громадського порядку або для захисту прав і свобод інших осіб».

Рішення у справі за конституційним поданням Верховного Суду України та за конституційним зверненням громадянина Савчука Миколи Миколайовича про офіційне тлумачення положень Кримінального кодексу України 1960 року

із змінами, внесеними Законом України "Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудового кодексів України" від 22 лютого 2000 року № 1483-III, щодо їх дії в часі у взаємозв'язку із положеннями статті 8, частини першої статті 58, пункту 22 частини першої статті 92, частини другої статті 152, пункту 1 розділу XV "Перехідні положення" Конституції України, статті 73 Закону України "Про Конституційний Суд України", частини другої статті 4, частин першої, третьої, четвертої статті 5, частини третьої статті 74 Кримінального кодексу України 2001 року (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі) від 26 січня 2011 року № 1-рп/2011

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-11>

«4. Як зазначив Конституційний Суд України у справі про призначення судом більш м'якого покарання, окремим виявом справедливості є питання відповідності покарання вчиненому злочину; категорія справедливості передбачає, що покарання за злочин повинно бути домірним злочину. Справедливе застосування норм права - є передусім недискримінаційний підхід, неупередженість. Це означає не тільки те, що передбачений законом склад злочину та межі покарання відповідатимуть один одному, а й те, що покарання має перебувати у справедливому співвідношенні із тяжкістю та обставинами скоєного і особою винного ([абзац п'ятий](#) підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004).

Такий висновок узгоджується і з практикою Європейського суду з прав людини, який зазначив, що складовим елементом принципу верховенства права є очікування від суду застосування до кожного злочинця такого покарання, яке законодавець вважає пропорційним (рішення у справі "Скоппола проти Італії" від 17 вересня 2009 року, заява № 10249/03)».

«5. Положенням Конституції України щодо законів, які мають зворотну дію в часі, відповідала [частина друга](#) статті 6 Кодексу 1960 року, згідно з якою "закон, що усуває караність діяння або пом'якшує покарання, має зворотну силу, тобто поширюється з моменту набрання ним чинності також на діяння, вчинені до його видання". Приписи [частини першої](#) статті 5 Кодексу 2001 року розвивають положення [частини першої](#) статті 58 Конституції України, а саме: "Закон про кримінальну відповідальність, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію в часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість". Водночас [частиною другою](#) статті 5 Кодексу 2001 року передбачено: "Закон про кримінальну відповідальність, що встановлює злочинність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії в часі".

Зазначені положення кримінальних кодексів щодо законів, які мають зворотну дію в часі, узгоджуються з міжнародно-правовими актами з цього питання. Так, у

Міжнародному пакті про громадянські і політичні права визначено: якщо після вчинення злочину законом встановлюється більш м'яке покарання, дія цього закону поширюється на даного злочинця ([пункт 1](#) статті 15). У Резолюції 1984/50 Економічної і Соціальної Ради ООН "Заходи, що гарантують захист прав тих, хто засуджений до страти" від 25 травня 1984 року закріплено, що якщо після вчинення злочину були внесені зміни до законодавства, які передбачають більш м'які міри покарання, то вони повинні поширюватися й на правопорушника, який вчинив цей злочин ([пункт 2](#)). Згідно зі [статтею 7](#) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року особі не може призначатися покарання, суворіше від того, яке застосовувалося на час вчинення кримінального правопорушення. Європейський суд з прав людини вважає, що стаття 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року є важливою частиною принципу верховенства права. Він також підтвердив, що зазначена стаття Конвенції допускає принцип ретроспективності більш м'якого кримінального закону. На цьому принципі ґрунтується правило, що в разі наявності відмінностей між діючим на час вчинення злочину кримінальним законом та кримінальним законом, що набрав чинності перед винесенням остаточного судового рішення, суди повинні застосовувати той закон, положення якого є більш сприятливими для обвинуваченого (рішення у справі "Скоппола проти Італії" від 17 вересня 2009 року, заява № 10249/03)».

«6. Конституційний Суд України вважає, що оскільки довічне позбавлення волі є менш суворим видом покарання, ніж смертна кара, яка була передбачена Кодексом 1960 року на час вчинення особами особливо тяжких злочинів, то положення Кодексу 1960 року із змінами, внесеними [Законом](#) № 1483, є такими, що пом'якшують кримінальну відповідальність та іншим чином поліпшують правове становище осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини до набрання чинності цим законом. На підставі [частини першої](#) статті 58 Конституції України, [частини другої](#) статті 6 Кодексу 1960 року, [частини першої](#) статті 5 Кодексу 2001 року положення Кодексу 1960 року із змінами, внесеними [Законом](#) № 1483, мають зворотню дію в часі, тобто поширюються на осіб, які вчинили передбачені Кодексом 1960 року особливо тяжкі злочини до набрання чинності зазначеним законом, у тому числі на осіб, засуджених до смертної кари, вирoki щодо яких на час набрання чинності [Законом](#) № 1483 не було виконано.

Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях визнав, що заміна судами смертної кари на довічне позбавлення волі, встановлене новим кримінальним законом, а не на позбавлення волі строком на п'ятнадцять років, що як альтернативне смертній карі покарання було передбачено законом під час вчинення злочинів, не є порушенням [статті 7](#) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (рішення у справах "Алакрам Хумматов проти Азербайджану" від 18 травня 2006 року, заяви № 9852/03, № 13413/04, ["Ткачов проти України"](#) від 13 грудня 2007 року, заява № 39458/02)».

Рішення у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення підпункту 1 пункту 4 Положення про паспортну службу органів внутрішніх справ, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України (справа щодо прописки) від 14 листопада 2001 року № 15-рп/2001

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-01>

«1. Суб'єкт права на конституційне подання – 48 народних депутатів України – звернувся з клопотанням визнати неконституційними підпункт 1 пункту 4 Положення про паспортну службу органів внутрішніх справ, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 1994 року № 700, яким встановлено, що паспортна служба відповідно до покладених на неї завдань організовує роботу, пов'язану із документуванням населення, пропискою, випискою, реєстрацією та обліком громадян за місцем їх проживання, здійснює контроль за виконанням громадянами і посадовими особами правил паспортної системи, а також Положення про паспортну систему в СРСР, затвердженого постановою Ради Міністрів СРСР від 28 серпня 1974 року № 677, і Постанову Ради Міністрів СРСР “Про деякі правила прописки громадян” від 28 серпня 1974 року № 678, які згідно з Постановою Верховної Ради України “Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР” від 12 вересня 1991 року № 1545-XII (ВВР, 1991 р., № 46, ст. 621) є чинними в Україні.

Автори конституційного подання стверджують, що названі акти суперечать статтям 24, 33, 64 Конституції України, зокрема частині другій статті 24, відповідно до якої не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками місця проживання; частині першій статті 33, згідно з якою кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом; частині першій статті 64, яка визначає, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

2. У поясненні Кабінету Міністрів України зазначається, що існування та функціонування інституту прописки громадян у частині її дозвільного характеру не узгоджується зі статтями 24, 33, 64 Конституції України і підлягає скасуванню та заміні прописки на реєстрацію громадян. Наголошується, що прописка як форма реєстрації та обліку населення за місцем проживання не є порушенням законодавства України та загальноновизнаних міжнародних норм щодо прав людини».

«4. Конституційний Суд України, вирішуючи спір, виходить з того, що в Україні права і свободи людини і громадянина визначають зміст і спрямованість діяльності держави та її органів. Відповідно до статті 33 Конституції України кожний, хто на законних підставах перебуває на території України, має право вільно пересуватися, вибирати місце проживання, залишати територію України. Право на

свободу пересування і вибору місця проживання в межах держави як невід'ємне право кожної людини закріплено також Загальною декларацією прав людини 1948 року (частина перша статті 13), Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 року (стаття 12), Протоколом № 4 до Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року (стаття 2) та іншими міжнародно-правовими актами.

Вільне пересування і вибір місця проживання є суттєвою гарантією свободи особистості, умовою її професійного і духовного розвитку. Це право, як і інші права і свободи людини, є невідчужуваним та непорушним (стаття 21 Конституції України). Водночас назване право не є абсолютним. Свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України можуть бути обмежені, але тільки законом (стаття 33 Конституції України).

Допустимість обмеження свободи пересування, вільного вибору місця проживання в межах держави та права вільно залишати територію країни визнається і міжнародним правом. Зокрема, стаття 2 Протоколу № 4 до Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року закріплює правило, за яким здійснення права на свободу пересування і свободу вибору місця проживання, вільно залишати будь-яку країну, включаючи свою власну, не може зазнавати жодних обмежень, крім тих, що передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для забезпечення громадського порядку, запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших осіб».

Рішення у справі за конституційним зверненням громадянина Рейніша Леоніда Валерійовича щодо офіційного тлумачення положення пункту 10 частини першої статті 293 Цивільного процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України, частини другої статті статті 293 Цивільного процесуального Кодексу України від 22 квітня 2014 року № 4-рп/2014

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-14>

«Відповідно до практики Європейського суду з прав людини пункт 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі - Конвенція) не вимагає від держав засновувати апеляційні або касаційні суди. Разом з тим там, де такі суди існують, гарантії, що містяться в статті 6 Конвенції, повинні відповідати, зокрема, забезпеченню ефективного доступу до цих судів для того, щоб учасники судового процесу могли отримати рішення, яке стосується їх "цивільних прав та обов'язків" (пункт 65 Рішення у справі "Гофман проти Німеччини" від 11 жовтня 2001 року та пункт 122 Рішення у справі "Кудла проти Польщі" від 26 жовтня 2000 року)».

«Крім того, відсутність можливості апеляційного оскарження ухвал суду першої інстанції про відмову у внесенні виправлень у рішення окремо від рішення

суду у випадку, якщо наявні у тексті судового рішення неточності (арифметичні помилки чи описки) стосуються істотних обставин, може ускладнити або навіть унеможливити виконання судового рішення. Конституційний Суд України зазначав, що виконання судового рішення є невід'ємною складовою права кожного на судовий захист і охоплює, зокрема, визначені у законі дії, спрямовані на захист поновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави (абзац третій пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 13 грудня 2012 року № 18-рп/2012); невиконання судового рішення загрожує сутності права на справедливий розгляд судом (абзац другий пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 25 квітня 2012 року № 11-рп/2012). Відповідно до практики Європейського суду з прав людини право на виконання судового рішення є складовою права на судовий захист, передбаченого статтею 6 Конвенції, для цілей якої виконання рішення, ухваленого будь-яким судом, має розцінюватися як невід'ємна частина судового розгляду (пункт 43 Рішення у справі "Шмалько проти України" від 20 липня 2004 року).

Конституційний Суд України вважає, що можливість апеляційного оскарження ухвал суду першої інстанції про відмову у внесенні виправлень у рішення в такому самому порядку, як і ухвал щодо внесення виправлень у рішення, узгоджується зі справедливістю як складовою принципу верховенства права та визначеними в частині третій статті 129 Конституції України основними засадами судочинства, зокрема рівністю усіх учасників судового процесу перед законом і судом, забезпеченням апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом».

Рішення у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини дев'ятої статті 61, частини третьої статті 105 Закону України „Про вибори народних депутатів України“, пункту 3 розділу II „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до Закону України „Про вибори народних депутатів України“ щодо виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку партії у багатомандатному окрузі“ (справа про виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку політичної партії) від 21 грудня 2017 року № 3-р/2017

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-17>

«2.4. Важливою складовою механізму здійснення влади народом є встановлені законодавцем виборчі системи, зміст яких має значення для характеру відповідного представницького мандата та особливостей функціонування інституту конституційної відповідальності в системі представницьких органів ([підпункт 4.1](#) пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 27 травня 2008 року № 11рп/2008).

Європейський суд з прав людини у рішенні у справі „Герст проти Сполученого Королівства (№ 2)“ від 6 жовтня 2005 року наголосив, що у сучасному демократичному світі існує безліч способів організації та дії виборчих систем і безліч відмінностей, зокрема, в історичному розвитку, культурі та політиці європейських держав, саме тому кожна держава має право формувати власне бачення демократії (пункт 61).

Визначення типу виборчої системи, її ознак та особливостей є питанням політичної доцільності та має вирішуватися парламентом відповідно до його конституційних повноважень за умови дотримання конституційних принципів та демократичних стандартів організації й проведення виборів. Держава зобов'язана забезпечити вільне волевиявлення громадян України та повагу до результатів такого волевиявлення шляхом належної регламентації й організації виборчого процесу на демократичних засадах та з дотриманням демократичних процедур, а також шляхом впровадження ефективного контролю за здійсненням таких процедур, що має унеможливити будь-які зловживання та маніпуляції, у тому числі з виборчими списками від партій».

Рішення у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України "Про психіатричну допомогу" (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16>

«2.1. ... Конституційний Суд України вважає, що обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права.»

«2.2. ... Системний аналіз законодавства України дає підстави стверджувати, що недієздатні особи є особливою категорією людей (фізичних осіб), які внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу тимчасово або постійно не можуть самотійно на власний розсуд реалізовувати майнові та особисті немайнові права, виконувати обов'язки й нести юридичну відповідальність за свої діяння.

Недієздатним особам мають надаватися правові можливості для задоволення індивідуальних потреб, реалізації та захисту їх прав і свобод².

Хоча за станом здоров'я недієздатні особи не спроможні особисто реалізовувати окремі конституційні права і свободи, у тому числі право на свободу та особисту недоторканність, вони не можуть бути повністю позбавлені цих прав і свобод, тому держава зобов'язана створити ефективні законодавчі механізми та гарантії для їх максимальної реалізації».

«2.3. Відповідно до [частини першої](#) статті 29 Конституції України кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.

Конституційний Суд України виходить із того, що серед фундаментальних цінностей дієвої конституційної демократії є свобода, наявність якої у особи є однією з передумов її розвитку та соціалізації. Право на свободу є невід'ємним та невідчужуваним конституційним правом людини і передбачає можливість вибору своєї поведінки з метою вільного та всебічного розвитку, самостійно діяти відповідно до власних рішень і задумів, визначати пріоритети, робити все, що не заборонено законом, безперешкодно і на власний розсуд пересуватися по території держави, обирати місце проживання тощо. Право на свободу означає, що особа є вільною у своїй діяльності від зовнішнього втручання, за винятком обмежень, які встановлюються [Конституцією](#) та законами України.

Конституційний Суд України враховує приписи чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та практику тлумачення і застосування цих договорів міжнародними органами, юрисдикцію яких визнала Україна, зокрема Європейським судом з прав людини. Оскільки [стаття 29](#) Конституції України кореспондується зі [статтею 5](#) Конвенції, то відповідно до принципу дружнього ставлення до міжнародного права практика тлумачення та застосування вказаної статті Конвенції Європейським судом з прав людини має враховуватися при розгляді цієї справи.

Із практики Європейського суду з прав людини вбачається, що "[стаття 5](#) Конвенції, разом із [статтями 2, 3](#) та [4](#), посідає провідне місце серед основоположних прав, що гарантують фізичну безпеку особи, і тому її важливість є надзвичайною. Її основною метою є запобігання свавільного чи невинного позбавлення свободи" (пункт 30 рішення у справі "МакКей проти Сполученого Королівства" від 3 жовтня 2006 року).

У [пункті 1](#) статті 5 Конвенції закріплено підстави для правомірного позбавлення особи свободи відповідно до процедури, встановленої законом, до яких належить і законне затримання психічнохворої особи, а в [пункті 4](#) цієї статті передбачено перевірку законності такого затримання у судовому порядку.

Європейський суд з прав людини визначив вимоги, яких необхідно дотримуватися під час законного затримання психічнохворих осіб відповідно

² Тут і далі курсив узагальнювачки – Катерина Буряковська

до [підпункту \(е\)](#) пункту 1 статті 5 Конвенції, а саме: "за винятком випадків крайньої необхідності, людина не має позбавлятися свободи до тих пір, поки не буде переконливо доведено, що вона дійсно є "психічнохворою". Сама сутність того, в чому слід переконати компетентні державні органи - наявність психічного розладу, - вимагає об'єктивної медичної експертизи; психічний розлад має бути такого характеру або ступеня, які виправдовували б обов'язкове позбавлення свободи; обґрунтованість позбавлення свободи залежить від стійкості такого розладу" (пункт 39 рішення у справі "Вінтерверп проти Нідерландів" від 24 жовтня 1979 року).

Цей суд також вказав, що "хоча не завжди необхідно, щоб процедура за [пунктом 4](#) статті 5 Конвенції щодо психічнохворих осіб мала ті ж гарантії, що вимагаються за [пунктом 1](#) статті 6 Конвенції для кримінального чи цивільного процесу, вона повинна мати судовий характер та надавати гарантії, що відповідають суті позбавлення свободи" ([пункт 40](#) рішення у справі "Горшков проти України" від 8 листопада 2005 року)».

«2.5. Згідно з [частиною першою](#) статті 8 Основного Закону України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. За правовими позиціями Конституційного Суду України верховенство права, будучи одним з основних принципів демократичного суспільства, передбачає судовий контроль над втручанням у право кожної людини на свободу; конституційне право людини на судовий захист є гарантією усіх прав і свобод людини і громадянина ([абзац дев'ятий](#) пункту 9 мотивувальної частини Рішення від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003, [абзац чотирнадцятий](#) підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004).

Встановлена у [Законі](#) процедура госпіталізації недієздатної особи до психіатричного закладу на прохання або за згодою її опікуна за рішенням лікаря-психіатра не передбачає судового контролю за такою госпіталізацією, оскільки законодавець фактично розглядав її як добровільну, хоча госпіталізація недієздатної особи відбувається без надання нею усвідомленої згоди.

Конституційний Суд України вважає, що така госпіталізація за своєю природою та наслідками є непропорційним обмеженням конституційного права недієздатної особи на свободу та особисту недоторканність, тому вона має здійснюватися з дотриманням конституційних гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина, з урахуванням зазначених міжнародно-правових стандартів, правових позицій Конституційного Суду України та виключно за рішенням суду відповідно до вимог [статті 55](#) Основного Закону України.

Судовий контроль за госпіталізацією недієздатної особи до психіатричного закладу в порядку, передбаченому [статтею 13](#) Закону, є необхідною гарантією захисту її прав і свобод, закріплених, зокрема, [статтями 29, 55](#) Основного Закону України. Суд після незалежного і неупередженого розгляду питання щодо госпіталізації недієздатної особи до психіатричного закладу має ухвалити рішення

стосовно правомірності обмеження конституційного права такої особи на свободу та особисту недоторканність».

«3. Конституційний Суд України вважає, що держава, виконуючи свій головний обов'язок - утвердження і забезпечення прав і свобод людини (частина друга статті 3 Конституції України) - повинна не тільки утримуватися від порушень чи непропорційних обмежень прав і свобод людини, але й вживати належних заходів для забезпечення можливості їх повної реалізації кожним, хто перебуває під її юрисдикцією. З цією метою законодавець та інші органи публічної влади мають забезпечувати ефективне правове регулювання, яке відповідає конституційним нормам і принципам, та створювати механізми, необхідні для задоволення потреб та інтересів людини. При цьому посилена увага має бути зосереджена на особливо вразливих категоріях осіб, до яких належать, зокрема, особи з психічними розладами.

Європейський суд з прав людини, застосовуючи статтю 5 Конвенції, виходить із того, що ця стаття встановлює позитивний обов'язок держави щодо захисту свободи осіб, які перебувають під її юрисдикцією, інакше існувала б значна прогалина в захисті від свавільного затримання, що було б несумісним з важливістю особистої свободи у демократичному суспільстві, тому держава повинна вживати заходів, що забезпечують ефективний захист вразливих осіб (пункт 102 рішення у справі "Шторк проти Німеччини" від 16 червня 2005 року; пункт 120 рішення у справі "Станєв проти Болгарії" від 17 січня 2012 року).

Конституційний Суд України - єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні, завданням якого є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України - вважає, що правове регулювання госпіталізації недієздатної особи до психіатричного закладу, встановлене у статті 13 Закону, не відповідає вимогам статті 3 Конституції України щодо обов'язку створення належного правового механізму захисту конституційних прав і свобод особи, зокрема і недієздатної, від свавільного обмеження її конституційних прав на свободу та судовий захист».

Рішення у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України 23 листопада 2017 року № 1-р/2017

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17>

«2.1. ... Україна є демократичною, правовою державою; в Україні визнається і діє принцип верховенства права; Конституція України має найвищу юридичну силу; закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України

і повинні відповідати їй; людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави; права і свободи людини і громадянина захищаються судом; правосуддя в Україні здійснюють виключно суди ([статті 1, 3, частини перша, друга статті 8, частина перша статті 55, частина перша статті 124](#) Основного Закону України)».

«2.1. ... З огляду на викладене та зважаючи на положення [частини другої](#) статті 29 Конституції України, Конституційний Суд України вважає, що слід визначити такі обов'язкові вимоги до правомірного арешту або тримання під вартою: по-перше, арешт чи тримання під вартою має здійснюватися виключно на підставі належним чином вмотивованого рішення суду; по-друге, підстави та порядок застосування цих запобіжних заходів мають бути визначені в законі та повинні відповідати конституційним гарантіям справедливої судової процедури та принципу верховенства права.»

«2.1. .. Про фундаментальність права на свободу та особисту недоторканність свідчить також факт його закріплення у більшості міжнародних правових актів. Зокрема, у Загальній декларації прав людини 1948 року встановлено, що ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання ([стаття 9](#)), у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року вказано, що ніхто не повинен бути позбавлений волі інакше, як на підставах і відповідно до такої процедури, які встановлені законом ([пункт 1](#) статті 9).

Право на свободу та особисту недоторканність, як і будь-яке інше право, потребує захисту від свавільного обмеження, для чого вимагається періодичний судовий контроль за обмеженням чи позбавленням свободи та особистої недоторканності, що має здійснюватися у визначені законом часові інтервали.

Згідно з практикою Європейського суду з прав людини тримання під вартою без відповідного судового рішення, особливо протягом періоду після закінчення слідства та до початку судового розгляду, а також на підставі судових рішень, винесених на стадії судового розгляду, які не містять визначених строків подальшого тримання під вартою, суперечить вимогам [статті 5](#) Конвенції ([пункт 98](#) рішення від 10 лютого 2011 року у справі "Харченко проти України"). Такий підхід узгоджується з метою статті 5 Конвенції, що полягає у запобіганні свавільному чи невинуватому позбавленню свободи (пункт 30 рішення Європейського суду з прав людини від 3 жовтня 2006 року у справі "МакКей проти Сполученого Королівства").

Конституційний Суд України виходячи з положень частин [першої, другої](#) статті 29 Основного Закону України та сформульованих ним юридичних позицій, а також беручи до уваги наведені положення міжнародних правових актів щодо захисту права людини на свободу та особисту недоторканність, вважає, що право на свободу та особисту недоторканність не є абсолютним і може бути обмежене, але тільки на підставах та в порядку, визначених законами України. Обмеження конституційного

права на свободу та особисту недоторканність має здійснюватися з дотриманням конституційних гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина та виключно на підставі вмотивованого рішення суду».

«3. ... Звертаючись до суду з клопотанням про продовження строків тримання під вартою, слідчий, прокурор мають викласти обставини, які доводять, що заявлені раніше ризики не зменшилися або з'явилися нові ризики, які виправдовують продовження тримання особи під вартою, а застосування більш м'яких запобіжних заходів не гарантує запобігання цим ризикам.

Згідно з практикою застосування Європейським судом з прав людини [пункту 3](#) статті 5 Конвенції після спливу певного проміжку часу існування лише обґрунтованої підозри перестає бути підставою для позбавлення свободи, і судові органи мають навести інші підстави для продовження тримання особи під вартою; до того ж такі підстави мають бути чітко наведені національними судами ([пункт 60](#) рішення від 6 листопада 2008 року у справі "Єлоєв проти України").

Отже, обґрунтованість застосування запобіжних заходів, пов'язаних з обмеженням права особи на свободу та особисту недоторканність, зокрема домашнього арешту та тримання під вартою, має піддаватися судовому контролю через певні проміжки часу, періодично об'єктивним та неупередженим судом на предмет перевірки наявності чи відсутності ризиків, за яких вказані запобіжні заходи застосовуються, у тому числі при закінченні досудового розслідування, коли деякі ризики вже можуть зникнути».

«4. ... Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях зазначив, що обґрунтування будь-якого періоду тримання під вартою, незалежно від того, яким він є, повинно бути переконливо наведено державою, а квазіавтоматичне продовження такого періоду суперечить гарантіям, встановленим у [пункті 3](#) статті 5 Конвенції (пункт 66 рішення від 9 січня 2003 року у справі "Шишков проти Болгарії", пункт 40 рішення від 10 червня 2008 року у справі "Тасе проти Румунії").

Конституційний Суд України вважає, що запобіжні заходи (домашній арешт та тримання під вартою), які обмежують гарантоване [частиною першою](#) статті 29 Конституції України право людини на свободу та особисту недоторканність, можуть бути застосовані судом на новій процесуальній стадії - стадії судового провадження, зокрема під час підготовчого судового засідання, лише за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставі та в порядку, встановлених законом.

Така позиція Конституційного Суду України узгоджується з практикою Європейського суду з прав людини, який у рішенні від 15 грудня 2016 року у справі "Ігнатов проти України" вказав, що судовий контроль на новій процесуальній стадії при продовженні дії запобіжних заходів, пов'язаних з обмеженням права особи на свободу та особисту недоторканність, має відбуватися з обґрунтуванням підстав такого продовження (пункт 36)».

«4. ... Конституційний Суд України зазначає, що висновки слідчого судді щодо будь-яких обставин, які стосувалися суті підозри, обвинувачення та були взяті до уваги при обґрунтуванні запобіжного заходу, обраного під час досудового

розслідування, для суду на стадії судового провадження не є преюдиційними. У підготовчому провадженні суд має перевірити обґрунтованість застосування запобіжного заходу щодо обвинуваченого, пов'язаного з обмеженням його права на свободу та особисту недоторканність, та прийняти вмотивоване рішення, незважаючи на те, чи закінчився строк дії ухвали слідчого судді, постановленої на стадії досудового розслідування про обрання такого запобіжного заходу.

Європейський суд з прав людини у рішенні від 10 лютого 2011 року у справі "Харченко проти України" вказав на порушення [пункту 3](#) статті 5 Конвенції національними судами України, які часто обґрунтовують продовження строку тримання під вартою однаковими підставами протягом всього періоду ув'язнення, та зазначив, що суди зобов'язані обґрунтовувати свої рішення про продовження строку тримання під вартою іншими підставами, які мають бути чітко вказані ([пункт 99](#)). Ненаведення судовими органами у своїх рішеннях будь-яких підстав, які дозволяють тримання особи під вартою протягом тривалого проміжку часу, є несумісним з принципом захисту від свавілля, закріпленим у [пункті 1](#) статті 5 Конвенції (пункт 36 рішення Європейського суду з прав людини від 15 грудня 2016 року у справі "Ігнатов проти України").

Проте зміст положення третього речення [частини третьої](#) статті 315 Кодексу дозволяє поширити дію постановленої на стадії досудового розслідування ухвали слідчого судді щодо обраних запобіжних заходів у виді домашнього арешту та тримання під вартою на стадію судового провадження у суді першої інстанції у тому випадку, коли обвинувальний акт передається до суду без клопотання прокурора щодо продовження дії цих запобіжних заходів у зв'язку із закінченням досудового розслідування, тобто закінченням однієї стадії кримінального провадження та початком іншої стадії - стадії судового провадження».

«5. ... Відповідно до [частини першої](#) статті 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Найважливішою ознакою суду є його незалежність та безсторонність, а однією з основних засад судочинства є рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом ([пункт 1](#) частини другої статті 129 Конституції України).

У практиці Європейського суду з прав людини сформовано, серед іншого, характеристики незалежності суду, одна з яких полягає в тому, що суд має сприйматися як незалежний орган; щодо ознак безсторонності суду, то він повинен сприйматися таким з об'єктивного погляду з достатніми гарантіями для виключення будь-яких легітимних сумнівів з цього приводу (пункти 125, 126 рішення від 6 жовтня 2011 року у справі "Агрокомплекс проти України").

Конституційний Суд України вважає, що продовження судом під час підготовчого судового засідання застосування заходів забезпечення кримінального провадження щодо запобіжних заходів у виді домашнього арешту та тримання під вартою за відсутності клопотань прокурора порушує принцип рівності усіх учасників судового процесу, а також принцип незалежності та безсторонності суду, оскільки суд стає на сторону обвинувачення у визначенні наявності ризиків

за [статтею 177](#) Кодексу, які впливають на необхідність продовження домашнього арешту або тримання під вартою на стадії судового провадження у суді першої інстанції. Коли суддя за відсутності клопотань сторін (прокурора) ініціює питання продовження тримання обвинуваченого під вартою або домашнім арештом, він виходить за межі судової функції і фактично стає на сторону обвинувачення, що є порушенням принципів незалежності і безсторонності судової влади».

Рішення у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 171-2 Кодексу адміністративного судочинства України від 8 квітня 2015 року № 3-рп/2015

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15>

«2.1. ... Однією з основних засад судочинства є забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом ([пункт 8](#) частини третьої статті 129 Основного Закону України).

Згідно з практикою Європейського суду з прав людини у [статті 6](#) Конвенції, якою передбачено право на справедливий суд, не встановлено вимоги до держав засновувати апеляційні або касаційні суди. Там, де такі суди існують, гарантії, що містяться у вказаній статті, повинні відповідати також і забезпеченню ефективного доступу до цих судів (пункт 25 Рішення у справі "Делкур проти Бельгії" від 17 січня 1970 року та пункт 65 Рішення у справі "Гофман проти Німеччини" від 11 жовтня 2001 року).

Конституційний Суд України вважає, що право на судовий захист включає в себе, зокрема, можливість оскарження судових рішень в апеляційному та касаційному порядку, що є однією з конституційних гарантій реалізації інших прав і свобод, захисту їх від порушень і протиправних посягань, в тому числі від помилкових і неправосудних судових рішень».

«2.2. Верховна Рада України, визначаючи законом судоустрій та судочинство, повинна встановлювати такий обсяг права учасників судового провадження на інстанційне оскарження рішення місцевого суду, який би забезпечував ефективний судовий захист. Обмеження доступу до апеляційної чи касаційної інстанції можливе лише у виняткових випадках з обов'язковим дотриманням конституційних норм і принципів. Встановлюючи обмеження права на апеляційне та касаційне оскарження судових рішень, законодавець повинен керуватися такою складовою принципу верховенства права, як пропорційність. За правовою позицією Конституційного Суду України обмеження прав і свобод людини і громадянина є допустимим виключно за умови, що таке обмеження є домірним (пропорційним) та суспільно необхідним ([абзац шостий](#) підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 19 жовтня 2009 року № 26-рп/2009).

Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях неодноразово наголошував, що держава має право встановлювати певні обмеження права осіб на доступ до суду; такі обмеження мають переслідувати легітимну мету, не порушувати саму сутність цього права, а між цією метою і запровадженими заходами має існувати пропорційне співвідношення (пункт 57 Рішення у справі "Ашингдейн проти Сполученого Королівства" від 28 травня 1985 року, пункт 96 Рішення у справі "Кромбах проти Франції" від 13 лютого 2001 року).

Таким чином, згідно з Конституцією України допускається можливість обмеження права на апеляційне та касаційне оскарження рішення суду ([пункт 8](#) частини третьої статті 129), однак воно не може бути свавільним та несправедливим. Таке обмеження має встановлюватися виключно Конституцією та законами України; переслідувати легітимну мету; бути обумовленим суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційним та обґрунтованим. У разі обмеження права на оскарження судових рішень законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію права на судовий захист і не порушувати сутнісний зміст такого права».

«2.3. ... Законодавець, унеможлививши оскарження до суду апеляційної інстанції рішень місцевих загальних судів як адміністративних судів у справах з приводу постанов суб'єктів владних повноважень про накладення адміністративних стягнень, що за ступенем суворості співмірні з встановленими [Кримінальним кодексом України](#) покараннями, допустив непропорційність між поставленою метою та вжитими для її досягнення заходами.

Цей висновок Конституційного Суду України узгоджується з міжнародними актами та практикою Європейського суду з прав людини.

Згідно з положеннями [статті 2](#) Протоколу № 7 до Конвенції кожен, кого суд визнав винним у вчиненні кримінального правопорушення, має право на перегляд судом вищої інстанції факту визнання його винним або винесеного йому вироку (пункт 1); винятки з цього права можуть поширюватися на правопорушення, визначені законом як незначні (пункт 2).

Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях вказав, що термін "кримінальне правопорушення", що міститься у [статті 2](#) Протоколу № 7 до Конвенції, має автономне значення і охоплює суворі за своїми наслідками види адміністративних стягнень, до яких належать адміністративний арешт та значні адміністративні штрафи (пункти 82, 83 Рішення у справі "Енгель та інші проти Нідерландів" від 8 червня 1976 року, [пункт 55](#) Рішення у справі "Гурепка проти України" від 6 вересня 2005 року, пункт 38 Рішення у справі "Менаріні проти Італії" від 27 вересня 2011 року).

За пунктом (і) § 4 розділу В "Принципи" Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо судового перегляду адміністративних актів від 15 грудня 2004 року рішення суду повинні, принаймні у найважливіших справах, підлягати апеляційному оскарженню до вищого суду, за винятком тих випадків, коли справа, згідно з національним законодавством, безпосередньо вирішується вищим судом».

Рішення у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій) від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16>

«...2.1. Конституційний Суд України вважає, що право на свободу світогляду і віросповідання разом з іншими фундаментальними правами і свободами є основою створення та функціонування демократичного суспільства. Всебічне утвердження і забезпечення цих прав і свобод - головний обов'язок України як демократичної, правової держави».

За практикою Європейського суду з прав людини, оскільки релігійні громади традиційно існують у вигляді організованих структур, то [стаття 9](#) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі - Конвенція), яка передбачає право кожного на свободу думки, совісті та релігії, має тлумачитися відповідно до її [статті 11](#), яка гарантує кожному свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами та захищає об'єднання громадян від невинного втручання з боку держави; релігійні зібрання підпадають під захист статті 11 Конвенції, яка поширює свою дію як на приватні зібрання, так і на зібрання у публічних місцях, а також на статичні зібрання і публічні процесії ([пункт 112](#) Рішення у справі "Свято-Михайлівська Парафія проти України" від 14 червня 2007 року, пункти 15, 25 Рішення у справі "Баранкевич проти Росії" від 26 липня 2007 року).

Відповідно до принципу дружнього ставлення до міжнародного права практика тлумачення та застосування [Конвенції](#) Європейським судом з прав людини має враховуватися при розгляді справ у порядку конституційного судочинства ([абзац третій](#) підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016).

Оскільки положення [статті 35](#) Основного Закону України кореспондуються з положеннями [статті 9](#) "Свобода думки, совісті і релігії" Конвенції, а положення [статті 39](#) Конституції України - з положеннями [статті 11](#) "Свобода зібрань та об'єднання" Конвенції, то Конституційний Суд України при вирішенні

цієї справи враховує наведений підхід Європейського суду з прав людини, згідно з яким релігійні зібрання є видом мирних зібрань.

«... 2.4. Відповідно до [частини другої](#) статті 24 Конституції України не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками релігійних та інших переконань. Положення [частини п'ятої](#) статті 21 Закону не містять дискримінаційних обмежень щодо діяльності окремих релігійних організацій, однак визначають дозвільний порядок проведення мирних релігійних зібрань, який відрізняється від порядку проведення мирних зібрань нерелігійного характеру.

У демократичній, правовій державі не може бути встановлений різний порядок проведення мирних зібрань залежно від їх організаторів та учасників, мети і місця, форми тощо, а саме: в одних випадках вимагається отримати дозвіл, а у інших - завчасно сповістити про намір провести таке зібрання.

Отже, стаття 24 Конституції України у взаємозв'язку з її [частиною першою статті 35](#), [частиною першою статті 39](#) зобов'язує державу створювати єдині правові механізми, що регулюють проведення громадянами, громадськими або релігійними організаціями, іншими суб'єктами права публічних мирних зібрань релігійного та нерелігійного характеру. Такі зібрання мають проводитися після завчасного сповіщення відповідними суб'єктами права органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування».

Рішення у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців сьомого, одинадцятого статті 2, статті 3, пункту 9 статті 4 та розділу VIII „Третейське самоврядування“ Закону України „Про третейські суди“ (справа про завдання третейського суду) від 10 січня 2008 року № 1-рп/2008

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-08>

3.2. Функціонування третейських судів в Україні базується не лише на засадах національного, а й міжнародного права.

Можливість передачі державою на розгляд третейських судів спорів сторін у сфері цивільних і господарських правовідносин визнана зарубіжною практикою, заснованою, в тому числі, на міжнародному праві. Загальні засади арбітражного розгляду цих спорів визначені Європейською конвенцією про зовнішньоторговельний арбітраж від 21 квітня 1961 року та рекомендовані державам Арбітражним регламентом Комісії ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) від 15 червня 1976 року.

Практика Європейського суду з прав людини свідчить, що звернення фізичних та/або юридичних осіб до третейського суду є правомірним, якщо відмова

від послуг державного суду відбулася за вільним волевиявленням сторін спору (Рішення у справі „Девір проти Бельгії“ від 27 лютого 1980 року).

Рішення у справі за конституційним поданням Верховного Суду України та за конституційним зверненням громадянина Савчука Миколи Миколайовича про офіційне тлумачення положень Кримінального кодексу України 1960 року із змінами, внесеними Законом України „Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудового кодексів України“ від 22 лютого 2000 року № 1483–III, щодо їх дії в часі у взаємозв’язку із положеннями статті 8, частини першої статті 58, пункту 22 частини першої статті 92, частини другої статті 152, пункту 1 розділу XV „Перехідні положення“ Конституції України, статті 73 Закону України „Про Конституційний Суд України“, частини другої статті 4, частин першої, третьої, четвертої статті 5, частини третьої статті 74 Кримінального кодексу України 2001 року (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі) від 26 січня 2011 року № 1-рп/2011

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-11>

«4. ... Як зазначив Конституційний Суд України у справі про призначення судом більш м’якого покарання, окремим виявом справедливості є питання відповідності покарання вчиненому злочину; категорія справедливості передбачає, що покарання за злочин повинно бути домірним злочину. Справедливе застосування норм права — є передусім недискримінаційний підхід, неупередженість. Це означає не тільки те, що передбачений законом склад злочину та межі покарання відповідатимуть один одному, а й те, що покарання має перебувати у справедливому співвідношенні із тяжкістю та обставинами скоєного і особою винного (абзац п’ятий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004).

Такий висновок узгоджується і з практикою Європейського суду з прав людини, який зазначив, що складовим елементом принципу верховенства права є очікування від суду застосування до кожного злочинця такого покарання, яке законодавець вважає пропорційним (рішення у справі „Скоппола проти Італії“ від 17 вересня 2009 року, заява № 10249/03)».

«5. ... Зазначені положення (про зворотну дію кримінального права у часі) кримінальних кодексів щодо законів, які мають зворотну дію в часі, узгоджуються з міжнародно-правовими актами з цього питання. Так, у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права визначено: якщо після вчинення злочину законом встановлюється більш м’яке покарання, дія цього закону поширюється на даного злочинця (пункт 1 статті 15). У Резолюції 1984/50 Економічної і Соціальної Ради ООН „Заходи, що гарантують захист прав тих, хто засуджений до страти“ від 25 травня 1984 року закріплено, що якщо після вчинення злочину були внесені зміни до законодавства, які передбачають більш м’які міри покарання, то вони повинні

поширюватися й на правопорушника, який вчинив цей злочин (пункт 2). Згідно зі статтею 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року особі не може призначатися покарання, суворіше від того, яке застосовувалося на час вчинення кримінального правопорушення. Європейський суд з прав людини вважає, що стаття 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року є важливою частиною принципу верховенства права. Він також підтвердив, що зазначена стаття Конвенції допускає принцип ретроспективності більш м'якого кримінального закону. На цьому принципі ґрунтується правило, що в разі наявності відмінностей між діючим на час вчинення злочину кримінальним законом та кримінальним законом, що набрав чинності перед винесенням остаточного судового рішення, суди повинні застосовувати той закон, положення якого є більш сприятливими для обвинуваченого (рішення у справі „Скоппола проти Італії“ від 17 вересня 2009 року, заява № 10249/03)».

«6. ... Конституційний Суд України вважає, що оскільки довічне позбавлення волі є менш суворим видом покарання, ніж смертна кара, яка була передбачена Кодексом 1960 року на час вчинення особами особливо тяжких злочинів, то положення Кодексу 1960 року із змінами, внесеними Законом № 1483, є такими, що пом'якшують кримінальну відповідальність та іншим чином поліпшують правове становище осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини до набрання чинності цим законом. На підставі частини першої статті 58 Конституції України, частини другої статті 6 Кодексу 1960 року, частини першої статті 5 Кодексу 2001 року положення Кодексу 1960 року із змінами, внесеними Законом № 1483, мають зворотню дію в часі, тобто поширюються на осіб, які вчинили передбачені Кодексом 1960 року особливо тяжкі злочини до набрання чинності зазначеним законом, у тому числі на осіб, засуджених до смертної кари, вирокі щодо яких на час набрання чинності Законом № 1483 не було виконано.

Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях визнав, що заміна судами смертної кари на довічне позбавлення волі, встановлене новим кримінальним законом, а не на позбавлення волі строком на п'ятнадцять років, що як альтернативне смертній карі покарання було передбачено законом під час вчинення злочинів, не є порушенням статті 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (рішення у справах „Алакран Хумматов проти Азербайджану“ від 18 травня 2006 року, заяви № 9852/03, № 13413/04, „Ткачов проти України“ від 13 грудня 2007 року, заява № 39458/02)».

Рішення у справі за конституційними поданнями 47 та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частин шостої, сьомої статті 218 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про ознайомлення обвинуваченого і захисника з матеріалами кримінальної справи) від 18 січня 2012 року № 1-рп/2012

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-12>

«1. Суб'єкт права на конституційне подання – 47 народних депутатів України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), частину сьому статті 218 Кодексу, яка передбачає у разі зволікання ознайомлення з матеріалами справи обвинуваченим чи його захисником можливість визначення судом строку, протягом якого обвинувачений і його захисник повинні ознайомитися з матеріалами справи та заявити клопотання».

«4.3. ... У частині сьомій статті 218 Кодексу передбачено можливість встановлення строків для ознайомлення обвинуваченого чи його захисника з матеріалами справи незалежним та неупередженим судом, який виносить постанову, а також визначено, що на цю постанову суду може бути подана апеляція. У такий спосіб гарантуються права обвинуваченого на захист своїх прав і свобод судом та на апеляційне оскарження рішення суду (частина перша статті 55, пункт 8 частини третьої статті 129 Основного Закону України).

Конституційний Суд України вважає, що вимоги статті 218 Кодексу узгоджуються з практикою Європейського суду з прав людини (далі – Європейський суд) та з підпунктом „b“ пункту 3 статті 6 Конвенції, відповідно до якого кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право мати час і можливості для підготовки свого захисту.

Так, Європейський суд неодноразово зазначав, що право на захист не є абсолютним, а за змістом статті 6 Конвенції прийнятними є лише вкрай необхідні заходи, які обмежують право на захист (рішення від 23 квітня 1997 року у справі „Ван Мехелен та інші проти Нідерландів“, від 25 вересня 2008 року у справі „Полуфакін і Чернишов проти Росії“).

Як зауважив Європейський суд, підпункт „b“ пункту 3 статті 6 Конвенції гарантує обвинуваченому „мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту“, а це означає, що така підготовка охоплює все, що є „необхідним“ для підготовки розгляду справи судом. Крім того, можливості, доступні кожному, хто обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, мають включати ознайомлення – для цілей підготовки свого захисту – з результатами розслідувань, які проводилися протягом усього провадження у справі. Однак питання адекватності часу і можливостей, наданих обвинуваченому, слід вирішувати в контексті обставин кожної конкретної справи (рішення від 21 жовтня 2010 року у справі „Корнев і Карпенко проти України“). Так, у рішенні від 18 лютого 2010 року у справі „Гаважук проти України“ Європейський суд визнав, що можливість обвинуваченого ознайомитися з матеріалами справи протягом п'яти днів є достатнім часом у цій справі в розумінні підпункту „b“ пункту 3 статті 6 Конвенції.

Наведене дає підстави вважати, що внесеними до статті 218 Кодексу змінами не звужено закріплене у частині другій статті 63 Конституції України право особи на захист, а встановлено порядок

ознайомлення обвинуваченого і захисника з матеріалами кримінальної справи в межах змісту та обсягу цього права, що не суперечить частині третій статті 22, частині першій статті 64 Основного Закону України»

Рішення у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення та пункту 5 частини першої статті 11 Закону України „Про міліцію“ (справа про строки адміністративного затримання) 11 жовтня 2011 року № 10-рп/2011

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-11>

«4. У статті 29 Конституції України визначено затримання, арешт і тримання під вартою як примусові заходи, що обмежують право на свободу та особисту недоторканність особи і можуть застосовуватися на підставах і в порядку, встановлених законом.

Конституційний Суд України в Рішенні від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України „Про міліцію“ зазначив, що „одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлених такими обмеженнями“ (абзац третій підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини).

Такий висновок узгоджується і з практикою Європейського суду з прав людини, який неодноразово у своїх рішеннях вказував, що коли йдеться про позбавлення свободи, надзвичайно важливою умовою є забезпечення загального принципу юридичної визначеності (рішення у справах „Барановський проти Польщі“ від 28 березня 2000 року, „Новік проти України“ від 18 грудня 2008 року).

У рішенні від 23 жовтня 2008 року у справі „Солдатенко проти України“ Європейський суд з прав людини зазначив: „Встановлюючи, що будь-яке позбавлення свободи має здійснюватися „відповідно до процедури, встановленої законом“, пункт 1 статті 5 не просто відсилає до національного закону ... він також стосується „якості закону“, вимагаючи від закону відповідності принципів верховенства права ... При цьому „якість закону“ означає, що у випадку, коли національний закон передбачає можливість позбавлення свободи, такий закон має бути достатньо доступним, чітко сформульованим і передбачуваним у своєму застосуванні – для того, щоб виключити будь-який ризик свавілля“ (пункт 111)».

Рішення у справі за конституційним зверненням громадянина Шаповалова Олексія Леонідовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 20 частини першої статті 106, частини першої статті 111-13 Господарського

процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями пунктів 2, 8 частини третьої статті 129 Конституції України від 25 квітня 2012 року № 11-рп/2012

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-12>

«3. Зміни способу та порядку виконання рішення є однією з процесуальних гарантій захисту та відновлення захищених судом прав та інтересів фізичних і юридичних осіб. Зі змісту та призначення інституту зміни способу та порядку виконання рішення, ухвали, постанови вбачається, що він є ефективним процесуальним засобом, який спрямований на гарантування виконання судового рішення. За практикою Європейського суду з прав людини право на виконання судового рішення є складовою права на доступ до суду, передбаченого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, для цілей якої виконання рішення, ухваленого будь-яким судом, має розцінюватися як невід'ємна частина судового розгляду (Рішення у справі "Шмалько проти України" від 20 липня 2004 року).

Невиконання судового рішення загрожує сутності права на справедливий розгляд судом. Конституційний Суд України в абзаці одинадцятому підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 11 березня 2011 року № 2-рп/2011, посилаючись на позицію Європейського суду з прав людини, зазначив, що право на справедливий судовий розгляд може бути обмежене державою, якщо це обмеження не завдає шкоди самій суті права».

Рішення у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 62 Конституції України 20 жовтня 2011 року № 12-рп/2011

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11>

«3.1. ... Конституційний Суд України, розглядаючи цю справу, бере до уваги практику Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях встановлював наявність порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція), коли у процесі одержання доказів обмежувалися права і свободи, гарантовані Конвенцією, зокрема її статтею 6 „Право на справедливий суд“, статтею 8 „Право на повагу до приватного і сімейного життя“.

Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях неодноразово зазначав, що допустимість доказів є прерогативою національного права і, за загальним правилом, саме національні суди повноважні оцінювати надані їм докази (§ 34 рішення у справі Тейксейра де Кастро проти Португалії від 9 червня 1998 року, § 54 рішення у справі Шабельника проти України від 19 лютого 2009 року), а порядок збирання доказів, передбачений національним правом, має відповідати основним правам, визнаним Конвенцією, а саме: на свободу, особисту

недоторканність, на повагу до приватного і сімейного життя, таємницю кореспонденції, на недоторканність житла (статті 5, 8 Конвенції) тощо.

Таким чином, даючи офіційне тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України, Конституційний Суд України виходить з того, що обвинувачення особи у вчиненні злочину не може ґрунтуватися на доказах, одержаних у результаті порушення або обмеження її конституційних прав і свобод, крім випадків, у яких Основний Закон України допускає такі обмеження».

Рішення у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 7, 8 Закону України “Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України”, за конституційним зверненням Воробйова В.Ю., Лосєва С.В. та інших громадян щодо офіційного тлумачення положень статей 22, 41, 64 Конституції України (справа про заощадження громадян) від 10 жовтня 2001 року № 13-рп/2001

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-01>

«5.4. Відповідно до Конституції України власники, здійснюючи право власності, повинні додержуватися конституційних положень про те, що “власність зобов’язує”, і вона “не повинна використовуватись на шкоду людині і суспільству” (частина третя статті 13), а також, що використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства (частина сьома статті 41).

Отже, із системного аналізу положень Конституції України випливає, що право власності може бути обмежено.

Право держави обмежити володіння, користування та розпорядження майном визначено і Першим протоколом до Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року. Кожна фізична або юридична особа, зазначається в цьому документі, має право мирно володіти своїм майном. Проте держава має право “вводити в дію такі закони, які, на її думку, є необхідними для здійснення контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів...” (стаття 1).

З огляду на це Конституційний Суд України вважає, що положення статті 7 Закону, відповідно до яких заощадження повертаються “поетапно”, “залежно від суми вкладу”, “у межах коштів, передбачених для цього Державним бюджетом України на поточний рік”, хоча і обмежують конституційне право власності громадян, але не суперечать статтям 13, 41, 64 та іншим статтям Конституції України.

Водночас Конституційний Суд України зазначає, що відсутність саме в Законі конкретних етапів, термінів повернення заощаджень та обсягів бюджетних асигнувань може призвести до повної втрати громадянами своїх вкладів, тобто до порушення їх конституційного права власності.

Така позиція викладена і в рішенні Європейського суду з прав людини у справі "Джеймс та інші проти Сполученого Королівства" від 21 лютого 1986 року: "Не заперечуючи право держави встановлювати – у досить широких межах розсуду, відповідно до її внутрішньої законодавчої, соціальної, економічної політики чи з іншою метою – обмеження у користуванні об'єктами права власності з огляду на суспільний інтерес, слід мати на увазі, що ці обмеження, однак, не повинні призводити до позбавлення можливостей такого користування, тобто до повної їх втрати"».

Рішення у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України „Про судоустрій і статус суддів“, Кримінально-процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України від 13 грудня 2011 року № 17-рп/2011

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-11>

«5.2. Конституційний Суд України вважає, що в результаті внесених змін функцію касаційної інстанції виконують вищі спеціалізовані суди України, а отже, звуження конституційного права на судовий захист не відбулося.

Такий висновок узгоджується з положеннями частини другої статті 19 Конституції України та статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція).

За пунктом 1 статті 6 Конвенції кожен при вирішенні питання щодо прав та обов'язків має право на справедливий і відкритий розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, визначеним законом. На розвиток наведеного положення Європейський суд з прав людини у рішенні від 25 лютого 1993 року у справі „Добертен проти Франції“ зазначив, що за пунктом 1 статті 6 Конвенції держави-учасниці Ради Європи повинні організувати свою судову систему у такий спосіб, щоб їх суди і трибунали виконували кожен свою функцію, притаманну їм.

Положеннями процесуальних кодексів України (у тому числі й тими, які суб'єкт права на конституційне подання вважає неконституційними) врегульовується особливість процесуальної форми залучення відповідних вищих спеціалізованих судів до процесу допуску скарги до розгляду найвищим судовим органом держави, встановлюються підстави для звернення до Верховного Суду України, визначаються права і обов'язки осіб, які беруть участь у розгляді справи, а також повноваження Верховного Суду України.

У процесуальних кодексах України встановлюється процедура розгляду вищим спеціалізованим судом заяви про перегляд судових рішень, зокрема визначаються вимоги до такої заяви, процедура її перевірки на відповідність цим вимогам і наслідки недотримання цієї процедури та документи, які повинні бути

додані до неї, тощо. Вищий спеціалізований суд на цій стадії не повноважний оцінювати обґрунтованість змісту заяви, він перевіряє її відповідність вимогам процесуального закону, зокрема встановлює, чи подана вона належним суб'єктом, чи є відповідні ухвали вищого спеціалізованого суду, і вирішує питання про наявність неоднакового застосування судом касаційної інстанції однієї й тієї ж норми матеріального права в аналогічних правовідносинах.

Питання про допуск справи до провадження вирішується колегією суддів відповідного вищого спеціалізованого суду, яка формується без участі суддів, які прийняли рішення, що оскаржується; формування колегії суддів здійснюється автоматизованою системою документообігу суду (частини третя, четверта, п'ята статті 15 Закону).

Оцінюючи цей процесуальний інститут, слід мати на увазі, що розглядом скарги у вищих спеціалізованих судах не обмежуються і не звужуються повноваження Верховного Суду України, а лише забезпечується надходження справ до найвищої судової інстанції згідно з вимогами, визначеними процесуальним законодавством. Покладення обов'язку наведеними нормами процесуальних кодексів на вищі спеціалізовані суди щодо перевірки аргументації стосовно неоднакового застосування судами касаційної інстанції однієї і тієї ж норми матеріального права не порушує частину третю статті 22, частину першу, другу статті 55, пункт 4 частини третьої статті 129 Основного Закону України.

Отже, положення статті 400¹⁸ КПК України, статей 111¹⁶, 111²¹ ГПК України, статті 240 КАС України, статті 360 ЦПК України не суперечать Конституції України».

«6.1. ... Відповідно до частини другої статті 3 Конституції України головним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Забезпечення прав і свобод, крім усього іншого, потребує, зокрема, законодавчого закріплення механізмів (процедур), які створюють реальні можливості для здійснення кожним громадянином прав і свобод (абзац четвертий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 24 грудня 2004 року № 22-рп/2004).

Європейський суд з прав людини в рішенні від 10 липня 1984 року у справі „Гінчо проти Португалії“ передбачив, що держави-учасниці Ради Європи зобов'язані організувати свою правову систему таким чином, щоб забезпечити додержання положень пункту 1 статті 6 Конвенції та вимог щодо судового розгляду упродовж розумного строку.

При цьому вжиття заходів для прискорення процедури розгляду справ є обов'язком не тільки держави, а й осіб, які беруть участь у справі. Так, Європейський суд з прав людини в рішенні від 7 липня 1989 року у справі „Юніон Аліментаріа Сандерс С.А. проти Іспанії“ зазначив, що заявник зобов'язаний демонструвати готовність брати участь на всіх етапах розгляду, що стосуються безпосередньо його, утримуватися від використання прийомів, які пов'язані із

зволіканням у розгляді справи, а також максимально використовувати всі засоби внутрішнього законодавства для прискорення процедури слухання.

Таким чином, у процесуальних кодексах лише скорочено строки здійснення окремих процесуальних дій, а змісту та обсягу конституційного права на судовий захист і доступ до правосуддя не звужено. Наведені зміни не унеможливають ефективного розгляду судових справ, тому не суперечать Конституції України».

«6.2. У частині п'ятій статті 6 КАС України передбачено, що відмова від права на звернення до суду є недійсною. Суб'єкт права на конституційне подання стверджує про невідповідність цього положення пункту 4 частини третьої статті 129 Конституції України, мотивуючи тим, що звернення особи до суду є правом, а не обов'язком, і кожен є вільним у виборі варіанта реалізації свого права, у тому числі на звернення до суду, тому особа може й відмовитися від реалізації такого права.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що зазначене положення КАС України не встановлює обмеження права особи на звернення до суду, а закріплює гарантію цього права. Адже згідно з частиною першою статті 6 КАС України кожна особа має право в порядку, визначеному цим кодексом, звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або інтереси. Право на звернення до суду як складова права на судовий захист гарантується статтею 55 Конституції України та пов'язується з переконанням самої особи про наявність порушень її прав, свобод або інтересів і бажанням звернутися до суду.

У рішенні від 21 лютого 1975 року у справі „Голдер проти Великої Британії“ Європейський суд з прав людини закріпив правило, що пункт 1 статті 6 Конвенції стосується невід'ємного права особи на доступ до суду. Прямим порушенням права на доступ до суду є необхідність отримання спеціальних дозволів на звернення до суду.

Таким чином, у практиці Європейського суду з прав людини право на звернення до суду також пов'язується лише з волевиявленням особи. За змістом частини п'ятої статті 6 КАС України особа може відмовитися від реалізації права на звернення до суду, однак не від самого права як такого.

Конституційний Суд України у Рішенні від 9 липня 2002 року № 15-рп/2002 у справі про досудове врегулювання спорів наголосив, що кожна особа має право вільно обирати не заборонений законом засіб захисту прав і свобод, у тому числі судовий захист; встановлення законом або договором досудового врегулювання спору за волевиявленням суб'єктів правовідносин не є обмеженням юрисдикції судів і права на судовий захист (абзаци перший, восьмий пункту 3 мотивувальної частини).

Отже, положення частини п'ятої статті 6 КАС України не суперечить Основному Закону України».

«6.3. ... Частинами першою, другою статті 267 КАС України передбачено, що суд, який ухвалив судове рішення в адміністративній справі, має право зобов'язати

суб'єкта владних повноважень, не на користь якого його ухвалено, подати звіт про виконання цього рішення. За наслідками розгляду звіту або у разі його неподання суддя ухвалою може встановити новий строк подання звіту та накласти на винну посадову особу штраф.

Механізм ефективного судового захисту обумовлює у необхідних випадках застосування процедури примусового виконання рішень суду. Конституційний Суд України у Рішенні від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003 у справі про розгляд судом окремих постанов слідчого та прокурора зауважив, що „правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах“ (абзац десятий пункту 9 мотивувальної частини).

У Рішенні від 30 червня 2009 року № 16-рп/2009 Конституційний Суд України зазначив, що метою судового контролю є своєчасне забезпечення захисту та охорони прав і свобод людини і громадянина, та наголосив, що виконання всіма суб'єктами правовідносин приписів, викладених у рішеннях суду, які набрали законної сили, утверджує авторитет держави як правової (абзац перший підпункту 3.2 пункту 3, абзац другий пункту 4 мотивувальної частини).

Європейський суд з прав людини у рішенні від 7 травня 2002 року у справі „Бурдов проти Росії“ визначив, що у контексті статті 6 Конвенції виконання судового рішення, прийнятого будь-яким судом, має розглядатися як складова „судового розгляду“.

З огляду на це посилення судового контролю за виконанням судових рішень та наділення суду з цією метою правом накладати штрафні санкції є заходом для забезпечення конституційного права громадян на судовий захист.

Як зазначив Європейський суд з прав людини у рішенні від 6 вересня 1978 року у справі „Класс та інші проти Німеччини“, „із принципу верховенства права впливає, зокрема, що втручання органів виконавчої влади у права людини має підлягати ефективному нагляду, який, як правило, повинна забезпечувати судова влада. Щонайменше це має бути судовий нагляд, який найкращим чином забезпечує гарантії незалежності, безсторонності та належної правової процедури“.

Аналогічна норма закріплена не лише в КАС України, а й у статті 83 ГПК України, за якою господарський суд має право стягнути у доход Державного бюджету України з винної сторони штраф у розмірі до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за ухилення від вчинення дій, покладених господарським судом на сторону.

Отже, положення частин другої, третьої, шостої, восьмої статті 267 КАС України відповідають Основному Закону України».

Рішення у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126

Конституції України та частини другої статті 13 Закону України “Про статус суддів” (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-04>

«4. ... Згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 19 травня 1999 року № 4-рп/99 (справа про запити народних депутатів України) звернення народного депутата України з вимогою чи пропозицією до суддів, голів судів або безпосередньо до суддів саме з питань здійснення правосуддя у тих чи інших конкретних справах є неприпустимим (абзац п'ятий пункту 3 мотивувальної частини).

Зазначений підхід щодо забезпечення незалежності суддів закріплено у Конвенції про захист прав людини та основних свобод (4 листопада 1950 року), ратифікованій Верховною Радою України 17 липня 1997 року, та в низці інших міжнародних документів, а саме: “Основні принципи незалежності судових органів”, ухвалені резолюціями 40/32 від 29 листопада 1985 року та 40/146 від 13 грудня 1985 року Генеральної Асамблеї ООН, “Процедури ефективного здійснення Основних принципів незалежності судових органів”, затверджені 24 травня 1989 року Резолюцією 1989/60 Економічної і Соціальної Ради ООН, Європейська хартія “Про статус суддів” від 10 липня 1998 року, Рекомендації № (94) 12 Комітету Міністрів Ради Європи “Незалежність, дієвість та роль суддів” від 13 жовтня 1994 року та інших. Цей підхід також підтверджується практикою Європейського суду з прав людини.

Визначені Конституцією та законами України гарантії незалежності суддів як необхідні умови здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом мають бути реально забезпечені. Тому, на думку Конституційного Суду України, зниження рівня гарантій незалежності суддів у разі прийняття нових законів чи внесення змін до чинних законів є неприпустимим».

Рішення у справі за конституційним поданням 70 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 10, пункту 3 частини другої, частин п'ятої, шостої статті 11, статті 15, частини першої статті 17, статті 24, пункту 3 розділу VI “Заключні положення” Закону України “Про політичні партії в Україні” (справа про утворення політичних партій в Україні) від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-07>

«5.1. Як уже зазначалося, статтею 37 Конституції України заборонено утворення і діяльність політичних партій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким

шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини та здоров'я населення.

Частина перша статті 36 Конституції України передбачає певні обмеження, в тому числі і права громадян на свободу об'єднання у політичні партії, відповідним законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Встановлені статтею 15 Закону обмеження, відповідно до яких не допускається фінансування політичних партій органами державної влади та місцевого самоврядування (крім випадків, зазначених законом), державними та комунальними підприємствами, анонімними особами та іншими суб'єктами, насамперед закладають рівні передумови для діяльності всіх політичних партій, мають забезпечити захист прав і свобод інших людей, які не є членами цих політичних об'єднань.

Обмеження у фінансуванні політичної діяльності іноземними державами, їх громадянами, підприємствами, установами, організаціями, введене пунктом 3 статті 15 Закону саме в інтересах національної безпеки, повністю відповідає зазначеним конституційним положенням та нормам міжнародно-правових актів і узгоджується з принципом справедливості та розмірності, визнаного критерієм ідеології справедливості у демократичній державі (Рішення Конституційного Суду України від 24 березня 2005 року № 2-рп/2005 (справа про податкову заставу)).

Оскільки ці застереження поширюються і на процес створення політичних партій, Закон встановлює відповідні обмеження в інтересах національної безпеки. У цьому контексті абсолютно обґрунтованими є норми Закону, які передбачають загальнодержавний характер одного з різновидів об'єднань громадян – політичних партій, а також впровадження на законодавчому рівні системи контролю за утворенням і діяльністю політичних партій».

«5.2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, гарантуючи громадянам свободу об'єднання з іншими, містить перелік випадків, у яких національним законодавством можуть регулюватися обмеження (стаття 11). Практично всі вони передбачені Конституцією України (статті 23, 36), у тому числі й допустимість встановлення відповідним законом обмежень з метою захисту прав і свобод інших осіб, якщо такі обмеження необхідні в демократичному суспільстві.

Крім того, у статті 16 цієї Конвенції зазначено, що її загальні правила не перешкоджають державам-учасницям запроваджувати обмеження щодо політичної діяльності іноземців.

Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що обмеження прав і свобод людини і громадянина визнаються допустимими, якщо вони здійснені згідно з чинним законодавством і відповідають правилу “збереження основного змісту прав і свобод” (Рішення від 20 травня 1999 року у справі “Реквенї проти

Угорщини”, Рішення Великої палати від 13 лютого 2003 року у справі “Партія добробуту та інші проти Туреччини”).

У цьому контексті заслуговує на увагу положення Регламенту (ЄС) № 2004/2003 Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу “Про статус і фінансування політичних партій на європейському рівні” від 4 листопада 2003 року, яке встановлює додаткові вимоги щодо обов’язковості утворення політичних партій загальноєвропейського рівня щонайменше у чверті держав-членів, обов’язкової участі їх у виборах до Європейського парламенту та жорстких обмежень у фінансуванні».

Рішення у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України „Про Вищу раду юстиції“ від 11 березня 2011 року № 2-рп/2011

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-11>

«3.3. .. Особливості провадження у справах щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України встановлено статтею 171¹ Кодексу. Так, „акти, дії чи бездіяльність Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради юстиції, а також рішення, дії чи бездіяльність Вищої кваліфікаційної комісії суддів України оскаржуються до Вищого адміністративного суду України. Для цього у Вищому адміністративному суді України створюється окрема палата“ (частина друга вказаної статті).

У пунктах 1, 2 частини першої статті 32 Закону про судоустрій визначено, що вищий спеціалізований суд розглядає справи відповідної судової юрисдикції в касаційному порядку згідно з процесуальним законом, а в окремих випадках, передбачених процесуальним законом, – справи відповідної судової юрисдикції як суд першої або апеляційної інстанції.

За частиною четвертою статті 18 Кодексу Вищому адміністративному суду України як суду першої інстанції підсудні справи щодо встановлення Центральною виборчою комісією результатів виборів або всеукраїнського референдуму, дострокового припинення повноважень народного депутата України, а також оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Згідно з частиною шостою статті 171¹ Кодексу, положення якої узгоджуються з положеннями частини третьої статті 27 Закону № 22, рішення Вищого адміністративного суду України щодо оскарження актів/рішень, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України є остаточним і не підлягає перегляду в апеляційному чи касаційному порядку.

Конституційний Суд України у Рішенні від 27 січня 2010 року № 3-рп/2010 вказав, що апеляційне оскарження судового рішення можливе у всіх випадках, крім тих, коли закон містить заборону на таке оскарження. Відповідна правова позиція висловлена і в рішеннях Конституційного Суду України від 28 квітня 2010 року № 12-рп/2010 та від 8 липня 2010 року № 18-рп/2010.

Європейський суд з прав людини зазначив, що право на справедливий судовий розгляд може бути обмежене державою, якщо це обмеження не завдає шкоди самій суті права. Так, у рішенні Європейського суду з прав людини у справі „Осман проти Сполученого Королівства“ від 28 жовтня 1998 року вказано, що обмеження не буде сумісним з пунктом 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, „якщо воно не має правомірної мети і якщо відсутнє пропорційне співвідношення між вжитими засобами та поставленою метою“.

Вирішуючи порушене в конституційному поданні питання, Конституційний Суд України наголошує, що правове регулювання підсудності наведеної категорії справ не впливає на можливість оскарження в суді рішення, дії чи бездіяльності Вищої ради юстиції особою, яка вважає, що порушено її права, свободи та законні інтереси.

Акти Вищої ради юстиції щодо суддів та прокурорів, які оскаржуються до Вищого адміністративного суду України, визначені частинами першою, другою статті 27 Закону № 22.

Затверджений порядок судового розгляду таких справ Вищим адміністративним судом України як судом першої інстанції має на меті забезпечити незалежність та безсторонність тих суддів, які повинні розглядати зазначені справи. Крім того, встановленням особливого порядку судового оскарження зазначених актів Вищої ради юстиції дотримано співмірність між захистом прав суддів та прокурорів як громадян України та їх обов'язками і обмеженнями як представників державної влади.

Таким чином, положення частини третьої статті 27 Закону № 22, яким передбачається можливість оскарження актів Вищої ради юстиції у суді та встановлюється виключна підсудність цих справ Вищому адміністративному суду України, є таким, що не суперечить Конституції України».

Рішення у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09>

«4. За змістом статті 64 Конституції України конституційне право кожного на правову допомогу у жодному випадку не може бути обмежено. Відповідно до Основного Закону України положення „кожен має право на правову допомогу“ (частина перша статті 59) є нормою прямої дії (частина третя статті 8), і навіть за

умови, якщо це право не передбачене відповідними законами України чи іншими правовими актами, особа не може бути обмежена у його реалізації. Це стосується, зокрема, і права свідка на отримання правової допомоги під час допиту у кримінальному процесі та права особи у разі надання нею пояснень у державних органах.

Згідно з Конституцією України особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом (частина перша статті 63). Конституційний Суд України відзначає, що кожній особі, зокрема свідку під час допиту в органах дізнання чи досудового слідства та особам при наданні пояснень у державних органах, має бути забезпечена реальна можливість отримувати правову допомогу для захисту від можливого порушення права не давати показань або пояснень щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, які можуть бути використані у кримінальному процесі для доведення обвинувачення зазначених осіб. Такий висновок підтверджує і практика Європейського суду з прав людини: у рішеннях „Яременко проти України“ від 12 червня 2008 року, „Луценко проти України“ від 18 грудня 2008 року та „Шабельник проти України“ від 19 лютого 2009 року суд визнав, що використання показань осіб, які вони давали як свідки без участі адвоката чи іншого фахівця у галузі права, для доведення вини у вчиненні злочину ними (свідками) або їх співучасниками є порушенням пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод».

Рішення у справі за конституційним зверненням приватного підприємства „Автосервіс“ щодо офіційного тлумачення положень статей 177, 760, частини другої статті 777 Цивільного кодексу України (справа про переважне право наймача на придбання військового майна) від 10 грудня 2009 року № 31-рп/2009

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v031p710-09>

«3.5. У статті 777 Кодексу визначено два переважних права наймача, який належно виконує свої обов'язки за договором найму, перед іншими особами, а саме: на укладення договору найму на новий строк та на придбання майна у разі його продажу.

Обмеження законодавцем права власника майна, переданого у найм (оренду), щодо розпорядження цим майном ґрунтується на розумних та справедливих критеріях. Це відповідає і позиції Європейського суду з прав людини, викладеній в рішенні у справі „Джеймс та інші проти Сполученого Королівства, заява № 8793/79“ від 21 лютого 1986 року. За його змістом національний законодавець з метою підтримання соціальної справедливості у суспільстві як складової публічного інтересу може допустити захист інтересів орендарів майна, встановивши обмеження права його власників щодо визначення ними умов продажу орендованого майна.

Конституційний Суд України виходить з того, що держава при управлінні належним їй майном повноважна допускати цивільно-правові обтяження такого майна з метою залучення коштів до суспільних фондів (наприклад, передавати майно в заставу для отримання кредитів, в оренду для одержання орендних платежів тощо) або утримуватися від цього. Проте, встановлюючи відповідні обтяження, вона має враховувати, що у майбутньому право відчуження відповідного майна може бути обмежене цими обтяженнями.

Конституційний Суд України вважає, що положення частини другої статті 777 Кодексу щодо переважного права наймача на придбання майна у разі його продажу не порушує майнових прав власників».

Рішення у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства “Кіровоградобленерго” про офіційне тлумачення положень частини восьмої статті 5 Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” (справа щодо кредиторів підприємств комунальної форми власності) від 20 червня 2007 року № 5-рп/2007

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-07>

«3.2. Пунктом 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція) врегульовано, зокрема, що кожен має право на справедливий і відкритий розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру. У низці рішень Європейського суду з прав людини, юрисдикцію якого в усіх питаннях, які стосуються тлумачення і застосування Конвенції, визнано Україною, закріплено, що право на справедливий судовий розгляд може бути обмежене державою, якщо це обмеження не завдає шкоди самій суті права. Так, у рішенні Європейського суду з прав людини у справі “Осман проти Сполученого Королівства” від 28 жовтня 1998 року викладено позицію, відповідно до якої “обмеження не буде сумісним з пунктом 1 статті 6 Конвенції, якщо воно не має правомірної мети і якщо відсутнє пропорційне співвідношення між вжитими засобами та поставленою метою”.

Така практика Європейського суду з прав людини збігається з правовою позицією Конституційного Суду України, виписаною у Рішенні від 24 березня 2005 року № 2-рп/2005 (справа про податкову заставу), в якому сказано, що елементи права, зокрема розмірність, рівність, мораль, об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України (підпункт 4.3 мотивувальної частини). Тому розмірність (пропорційність) обмеження прав кредиторів суб'єктів господарювання у комунальному секторі економіки на задоволення своїх вимог у провадженні у

справах про банкрутство має визначатися відповідно до встановлених принципів справедливості».

Рішення у справі за конституційним зверненням акціонерної компанії „Харківобленерго“ щодо офіційного тлумачення положень пункту 2 частини другої статті 17, пункту 8 частини першої статті 26, частини першої статті 50 Закону України „Про виконавче провадження“ від 26 червня 2013 року № 5-рп/2013

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-13>

«1. Акціонерна компанія звернулася до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення таких положень [Закону](#):

- пункту 2 частини другої статті 17 в аспекті питання, чи є ухвала господарського суду про розстрочку виконання рішення суду окремим виконавчим документом, який виконується в загальному порядку, встановленому [Законом](#);

- пункту 8 частини першої статті 26 в аспекті питання, чи є наявність постанови про закінчення виконавчого провадження з примусового виконання наказу господарського суду в одній і тій самій справі обставиною, передбаченою [Законом](#), яка виключає здійснення виконавчого провадження, якщо стягувач подав до примусового виконання ухвалу господарського суду про розстрочку виконання невиконаного рішення цього суду за відсутності постанови про закінчення виконавчого провадження з примусового виконання такої ухвали;

- частини першої статті 50 в аспекті питання, чи вважається одним завершеним виконавчим провадженням, яке не може бути розпочате знову, виконавче провадження з примусового виконання рішення суду у випадку, коли після його закінчення за наказом суду стягувач подав заяву про відкриття виконавчого провадження за ухвалою суду про розстрочку виконання того ж невиконаного рішення суду.

На обґрунтування неоднозначного застосування вказаних положень [Закону](#) акціонерна компанія долучила до конституційного звернення рішення господарських судів України.

2. Здійснений Конституційним Судом України аналіз положень [Конституції України](#), [Господарського процесуального кодексу України](#) (далі - Кодекс) та [Закону](#) в аспекті порушених у конституційному зверненні питань дає підстави для таких висновків.

2.1. Відповідно до [Основного Закону України](#) держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання; усі суб'єкти права власності рівні перед законом; права і свободи людини і громадянина захищаються судом; судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій її території; обов'язковість рішень суду є однією з основних засад судочинства ([частина четверта статті 13](#), [частина перша статті 55](#), [частина п'ята статті 124](#), [пункт 9 частини третьої статті 129](#)).

Згідно з частиною другою статті 13 [Закону України „Про судоустрій і статус суддів“](#) від 7 липня 2010 року № 2453-VI судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання усіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України.

Конституційний Суд України неодноразово зазначав, що виконання судового рішення є невід'ємною складовою права кожного на судовий захист і охоплює, зокрема, законодавчо визначений комплекс дій, спрямованих на захист і відновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави ([пункт 2 мотивувальної частини Рішення від 13 грудня 2012 року № 18-рп/2012](#)); невиконання судового рішення загрожує сутності права на справедливий розгляд судом ([пункт 3 мотивувальної частини Рішення від 25 квітня 2012 року № 11-рп/2012](#)).

Конституційний Суд України, розглядаючи цю справу, бере до уваги практику Європейського суду з прав людини, який, зокрема, в [рішенні у справі „Шмалько проти України“](#) від 20 липня 2004 року вказав, що право на виконання судового рішення є складовою права на судовий захист, передбаченого [статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод](#), для цілей якої виконання рішення, ухваленого будь-яким судом, має розцінюватися як складова частина судового розгляду (пункт 43).

Таким чином, право на судовий захист є конституційною гарантією прав і свобод людини і громадянина, а обов'язкове виконання судових рішень - складовою права на справедливий судовий захист».

Рішення у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 29, 36, частини другої статті 56, частини другої статті 62, частини першої статті 66, пунктів 7, 9, 12, 13, 14, 23, 29, 30, 39, 41, 43, 44, 45, 46 статті 71, статей 98, 101, 103, 111 Закону України „Про Державний бюджет України на 2007 рік” (справа про соціальні гарантії громадян) від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0a6p710-07>

«3.2. Утверджуючи і забезпечуючи права і свободи громадян, держава окремими законами України встановила певні соціальні пільги, компенсації і гарантії, що є складовою конституційного права на соціальний захист і юридичними засобами здійснення цього права, а тому відповідно до частини другої статті 6, частини другої статті 19, частини першої статті 68 Конституції України вони є загальнообов'язковими, однаковою мірою мають додержуватися органами державної влади, місцевого самоврядування, їх посадовими особами. Невиконання державою своїх соціальних зобов'язань щодо окремих осіб ставить громадян у нерівні умови, підриває принцип довіри особи до держави, що закономірно призводить до порушення принципів соціальної, правової держави.

Принципи соціальної держави втілено також у ратифікованих Україною міжнародних актах: Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, Європейській соціальній хартії (переглянутій) 1996 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, та рішеннях Європейського суду з прав людини. Зокрема, згідно зі статтею 12 Європейської соціальної хартії (переглянутої) 1996 року держава зобов'язана підтримувати функціонування системи соціального забезпечення, її задовільний рівень, докладати зусиль для її поступового посилення тощо.

Конституційний Суд України неодноразово розглядав за зверненнями суб'єктів права на конституційне подання справи і приймав рішення, у яких визнавав окремі положення законів про Державний бюджет України щодо зупинення або обмеження пільг, компенсацій і гарантій такими, що не відповідають Конституції України (рішення Конституційного Суду України від 20 березня 2002 року № 5-рп/2002 (справа щодо пільг, компенсацій і гарантій), від 17 березня 2004 року № 7-рп/2004 (справа про соціальний захист військовослужбовців та працівників правоохоронних органів), від 1 грудня 2004 року № 20-рп/2004 (справа про зупинення дії або обмеження пільг, компенсацій і гарантій), від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005 (справа про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання). Проте, незважаючи на зазначені рішення Конституційного Суду України, ревізія законами про Державний бюджет України пільг, компенсацій і гарантій, яку започатковано у 1995 році, набула системного характеру».

«4. Метою і особливістю закону про Державний бюджет України є забезпечення належних умов для реалізації положень інших законів України, які передбачають фінансові зобов'язання держави перед громадянами, спрямовані на їх соціальний захист, у тому числі й надання пільг, компенсацій і гарантій. Отже, при прийнятті закону про Державний бюджет України мають бути дотримані принципи соціальної, правової держави, верховенства права, забезпечена соціальна стабільність, а також збережені пільги, компенсації і гарантії, заробітна плата та пенсії для забезпечення права кожного на достатній життєвий рівень (стаття 48 Конституції України).

Оскільки предмет закону про Державний бюджет України чітко визначений у Конституції України, Кодексі, то цей закон не може скасовувати чи змінювати

обсяг прав і обов'язків, пільг, компенсацій і гарантій, передбачених іншими законами України»

Рішення у справі за конституційним зверненням громадянина Сердюка Валерія Анатолійовича про офіційне тлумачення положення частини першої статті 7 Цивільного кодексу Української РСР (справа про поширення відомостей) від 10 квітня 2003 року № 8-рп/2003

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-03>

«3. Частина перша статті 7 Цивільного кодексу встановлює, що "громадянин або організація вправі вимагати по суду спростування відомостей, що не відповідають дійсності або викладені неправдиво, які порочать їх честь, гідність чи ділову репутацію або завдають шкоди їх інтересам, якщо той, хто поширив такі відомості, не доведе, що вони відповідають дійсності".

Відповідно до Конституції України усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк (стаття 40); кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (частина друга статті 55).

Питання практичної реалізації громадянами цих прав регулюються, зокрема, Законом України "Про звернення громадян", який забезпечує їм можливість брати участь в управлінні державними і громадськими справами, впливати на поліпшення роботи органів державної влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, відстоювати свої права і законні інтереси та поновлювати їх у разі порушення шляхом викладення в письмовій або усній формі пропозицій (зауважень), заяв (клопотань) і скарг.

Згідно з частиною п'ятою статті 55 Конституції України "кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань", а статтею 4 Закону України "Про звернення громадян" передбачено підстави, які дають громадянам право оскаржувати рішення, дії (бездіяльність) у сфері управлінської діяльності, у тому числі органів державної податкової служби та їх посадових осіб, що, зокрема, встановлено і Законом України "Про державну податкову службу в Україні".

З огляду на викладене Конституційний Суд України вважає, що звернення громадян до правоохоронного органу, що містять певні відомості про недодержання законів посадовими або службовими особами, передаються чи повідомляються не з метою доведення таких відомостей до громадськості чи окремих громадян, а з метою їх перевірки уповноваженими на це законом іншими посадовими особами. Тому такі звернення за змістом частини першої статті 7 Цивільного кодексу не можуть

вважатися поширенням відомостей, які порочать честь, гідність чи ділову репутацію або завдають шкоди інтересам посадової чи службової особи правоохоронного органу.

Проблеми, пов'язані з особливостями реалізації права громадян на свободу вираження поглядів і критику стосовно дій (бездіяльності) посадових та службових осіб, неодноразово були предметом розгляду Європейського суду з прав людини. Застосовуючи положення статті 10 Конвенції про захист прав людини та основних свобод в рішеннях у справах “Нікула проти Фінляндії”, “Яновський проти Польщі” та інших, Суд підкреслює, що межі допустимої інформації щодо посадових та службових осіб можуть бути ширшими порівняно з межами такої ж інформації щодо звичайних громадян. Тому, якщо посадові чи службові особи діють без правових підстав, то мають бути готовими до критичного реагування з боку суспільства».

Рішення у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 7 розділу II Закону України „Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні“ від 7 листопада 2018 року № 9-р/2018

«2.2. ... На тому, що наявні ресурси держави та її соціальні зобов'язання є взаємозалежними, наголошено і в актах міжнародного права з питань захисту прав і свобод людини і громадянина.

Так, у Загальній декларації прав людини 1948 року вказано, що кожен, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і може здійснювати – шляхом національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури й ресурсів кожної держави – економічні, соціальні й культурні права, що є неодмінними для його гідності й вільного розвитку його особистості (стаття 22).

У пункті 1 статті 2 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року йдеться про зобов'язання держави „в індивідуальному порядку і в порядку міжнародної допомоги та співробітництва, зокрема в економічній і технічній галузях, вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходів для того, щоб забезпечити поступово повне здійснення визнаних у цьому Пакті прав усіма належними способами, включаючи, зокрема, вжиття законодавчих заходів“.

Згідно з позицією Комітету Організації Об'єднаних Націй з економічних, соціальних і культурних прав у випадку, коли наявних ресурсів явно недостатньо, за державою-учасницею залишається зобов'язання забезпечити максимально повне здійснення економічних, соціальних і культурних прав за обставин, що склалися, з метою захисту членів або групи суспільства, які перебувають у найбільш несприятливому становищі, шляхом прийняття відносно недорогих цільових програм; якщо держава-учасниця посилається на обмеженість ресурсів, тоді необхідно зважати на такі критерії: рівень розвитку країни; серйозність

передбачуваного порушення; поточна економічна ситуація в країні, зокрема, чи країна переживала період економічного спаду; наявність інших серйозних підстав щодо

обґрунтування обмеженості ресурсів держави-учасниці, як, наприклад, у результаті стихійного лиха або внаслідок внутрішнього або міжнародного збройного конфлікту; чи намагалася держава-учасниця знайти маловитратні варіанти тощо (пункти 4, 10 Заяви „Оцінка зобов’язання щодо вжиття заходів „в максимальних межах наявних ресурсів“, передбачених факультативним протоколом до Пакту“ від 10 травня 2007 року № 10 E/C.12/2007/1).

Як зазначено в пункті 10 Загальних коментарів № 3 Комітету Організації Об’єднаних Націй з економічних, соціальних і культурних прав, природа зобов’язань, що їх взяли на себе держави-учасниці відповідно до пункту 1 статті 2 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, полягає в тому, що ці держави повинні забезпечити хоча б мінімальний сутнісний рівень захисту кожного з цих прав (U.N.Doc. E/1991/1/22-E/CN.4/1991/1 Annex III (1990).

На переконання Конституційного Суду України, у разі виникнення об’єктивної потреби дії держави щодо перерозподілу або зменшення соціальних видатків мають бути тимчасовими і повинні мати часові межі, потрібні для стабілізації і покращення фінансово-економічної ситуації».

«6. Зі змісту статті 46 Основного Закону України випливає, що держава зобов’язана здійснювати соціальний захист насамперед тих осіб, які не можуть самостійно себе забезпечити шляхом реалізації права на працю та/або позбавлені засобів існування. При цьому соціальна орієнтованість держави та принцип соціальної солідарності не можуть замінити особисту відповідальність людини за власну долю та добробут своєї сім’ї. Державна система соціального захисту має заохочувати і не повинна стримувати прагнення особи покращити умови життя для себе і своєї сім’ї».

«6. ... Верховна Рада України може встановлювати, модернізувати або поновлювати види державної допомоги сім’ям з дітьми, змінювати розмір цієї допомоги, механізми її нарахування та надання, оскільки вони не закріплені в Конституції України, а визначаються у законах відповідно до соціальної політики держави. Проте такі законодавчі зміни не можуть бути спрямовані на ухилення держави від її обов’язків, визначених, зокрема, у статтях 3, 24, 51 Основного Закону України».

«6.2. Системний аналіз положень пункту 7 розділу II Закону № 1166, а також пояснювальної записки до проекту Закону України про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні (рестр. № 4576) дає Конституційному Суду України підстави стверджувати, що оспорювані положення Закону № 1166 ухвалені з метою реалізації заходів щодо економічного та раціонального використання державних коштів, недопущення втрат Державного бюджету України, забезпечення соціальної підтримки громадян виходячи з фінансових можливостей держави.

Оскільки допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, допомога при народженні дитини та допомога при усиновленні дитини не передбачені в Конституції України, то на них не поширюються й визначені її статтею 22 гарантії щодо заборони скасування чи звуження змісту та обсягу прав, визначених, зокрема, у статтях 46, 48 Основного Закону України.

Крім того, уніфікація таких видів державної допомоги, як допомога при народженні дитини, допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та допомога при усиновленні дитини, не свідчить про те, що держава у такий спосіб ухилилася від обов'язку охороняти сім'ю, дитинство, материнство і батьківство; порушила принцип рівності та право кожного на повагу до його гідності, на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї».

Рішення у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини другої статті 8, другого речення частини четвертої статті 16 Закону України "Про звернення громадян" (справа про звернення осіб, визнаних судом недієздатними) від 11 жовтня 2018 року № 8-р/2018

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-18>

«1. До Конституційного Суду України звернувся Уповноважений Верховної Ради України з прав людини з клопотанням визнати такими, що не відповідають [Конституції України](#) (є неконституційними), положення Закону України "Про звернення громадян", прийнятого Верховною Радою України 2 жовтня 1996 року за № 393/96-ВР, (Відомості Верховної Ради України, 1996 р., № 47, ст. 256) зі змінами (далі - Закон), а саме: [частини другої](#) статті 8, за якою звернення осіб, визнаних судом недієздатними, не розглядаються; другого речення [частини четвертої](#) статті 16, згідно з яким скарга в інтересах недієздатних осіб подається їх законними представниками.

На думку суб'єкта права на конституційне подання, оспорювані положення [Закону](#) встановлюють обмеження для осіб, визнаних судом недієздатними, у реалізації передбаченого [статтею 40](#) Конституції України права направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини вважає, що положення [частини другої статті 8](#), другого речення [частини четвертої статті 16](#) Закону ставлять недієздатних осіб у менш сприятливе становище порівняно з іншими громадянами України, оскільки позбавляють їх прав висловлювати свою думку щодо діяльності органів державної влади, просити про сприяння реалізації

закріплених у [Конституції](#) та законах України прав та інтересів, повідомляти про порушення чинного законодавства, вносити клопотання про визнання за ними відповідного статусу, вимагати поновлення порушених прав та захисту законних інтересів.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини стверджує, що положення [частини другої статті 8](#), [другого речення частини четвертої статті 16](#) Закону не відповідають [частині першій статті 3](#), [частинам першій та другій статті 24](#), [статті 40](#) Конституції України».

«6. Держава, виконуючи свій головний обов'язок - утвердження і забезпечення прав і свобод людини ([частина друга статті 3 Конституції України](#)) - повинна не тільки утримуватися від порушень чи непропорційних обмежень прав і свобод людини, а й вживати належних заходів для забезпечення можливості їх повної реалізації кожним, хто перебуває під її юрисдикцією; з цією метою законодавець та інші органи публічної влади мають забезпечувати ефективно правове регулювання, яке відповідає конституційним нормам і принципам, та створювати механізми, необхідні для задоволення потреб та інтересів людини; при цьому посилена увага має бути зосереджена на особливо вразливих категоріях осіб, до яких належать, зокрема, особи з психічними розладами ([абзац перший пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016](#)).

Таким чином, законодавець має запровадити ефективні механізми реалізації та захисту прав, свобод та інтересів особи, визнаної судом недієздатною, у тому числі належного цій особі конституційного права на звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб цих органів».

«7. Згідно зі [статтею 55](#) Основного Закону України кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань ([частина шоста](#)), звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини ([частина третя](#)).

[Статтею 13](#) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі - Конвенція), яка є частиною національного законодавства України ([частина перша](#) статті 9 Конституції України), гарантовано кожному, чий права та свободи, визнані в Конвенції, були порушені, мати право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

Європейський суд з прав людини неодноразово визнавав порушення державами-відповідачами положень [Конвенції](#) через відсутність адекватних засобів правового захисту для людей з обмеженими можливостями (С.В. v. Romania, §§ 65-67; Parascineti v. Romania, §§ 34-38; і В. v. Romania (no. 2), § 97). У рішенні у справі "Stanev v. Bulgaria" від 17 січня 2012 року Європейський суд з прав людини висловив

думку, що будь-який захисний захід повинен, наскільки це можливо, відобразити побажання осіб з психічними розладами, здатних виразити свою волю. Невзяття їхньої думки до уваги може призвести до ситуації зловживання і перешкоди здійсненню прав вразливих осіб. Тому будь-який захід, прийнятий без попереднього обговорення з відповідною особою, вимагає, як правило, ретельного вивчення (§ 153). У рішенні у справі "Наталія Михайленко проти України" ("Nataliya Mikhaulenko v. Ukraine") від 30 травня 2013 року Європейський суд з прав людини визнав порушення права заявниці на справедливий суд, гарантованого пунктом 1 статті 6 Конвенції, з огляду на те, що законодавство України на той час не передбачало права осіб, визнаних недієздатними, на безпосередній самостійний доступ до суду з метою поновлення своєї цивільної дієздатності (§ 39)».

Рішення у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України від 24 квітня 2018 року № 3-р/2018

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-18>

«1. Лутковська В.В. - Уповноважений Верховної Ради України з прав людини - звернулася до Конституційного Суду України з клопотанням визнати такою, що не відповідає частині першій статті 3, частині першій статті 8, частинам першій, другій статті 27, частині другій статті 28 Конституції України (є неконституційною), частину шосту статті 216 Кримінального процесуального кодексу України, прийнятого Верховною Радою України 13 квітня 2012 року за № 4651-VI, (Відомості Верховної Ради України, 2013 р., №№ 9-13, ст. 88) зі змінами (далі - Кодекс).

Згідно з частиною шостою статті 216 Кодексу слідчі органів Державної кримінально-виконавчої служби України (далі - Служба) здійснюють досудове розслідування злочинів, вчинених на території або в приміщеннях Служби».

«2.1. ... Відповідно до статті 28 Конституції України кожен має право на повагу до його гідності; ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню (частини перша, друга). На переконання Конституційного Суду України, право людини на повагу до її гідності, як і її право на життя, є невід'ємним, невідчужуваним, непопорушним та підлягає безумовному захисту з боку держави.

Аналіз статей 27, 28 Основного Закону України у системному зв'язку з його статтею 3, наведених юридичних позицій Конституційного Суду України дає підстави стверджувати, що у статтях 27, 28 Конституції України інституціалізовано не лише негативний обов'язок держави утримуватися від діянь, які посягають на права людини на життя та повагу до її гідності, а й позитивний

обов'язок держави, який полягає, зокрема, в забезпеченні належної системи національного захисту конституційних прав людини шляхом розроблення відповідного нормативно-правового регулювання; впровадженні ефективної системи захисту життя, здоров'я та гідності людини; створенні умов для реалізації людиною її фундаментальних прав і свобод; гарантуванні порядку відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушень конституційних прав людини; забезпеченні невідворотності відповідальності за порушення конституційних прав людини.

Конституційний Суд України вважає, що позитивний обов'язок держави стосовно впровадження належної системи захисту життя, здоров'я та гідності людини передбачає забезпечення ефективного розслідування фактів позбавлення життя та неналежного поводження, у тому числі й щодо осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі під повним контролем держави. Ефективність такого розслідування вимірюється його повнотою, всебічністю, оперативністю, незалежністю тощо. Незалежність розслідування порушень прав людини на життя та повагу до її гідності у місцях позбавлення волі означає, зокрема, те, що з погляду безстороннього спостерігача не має існувати жодних сумнівів щодо інституційної (ієрархічної) незалежності державного органу (його службових осіб), уповноваженого здійснювати офіційне розслідування таких порушень. У цьому аспекті не може бути досягнуто незалежності розслідування, якщо компетентний державний орган (його службові особи) інституційно залежить від органу (його службових осіб), якому підпорядковано систему місць позбавлення волі та який несе відповідальність за її функціонування.

Таким чином, на підставі [частин першої, другої статті 27](#), [частин першої, другої статті 28](#) Конституції України у системному зв'язку з її [статтею 3](#) держава повинна впроваджувати законодавство, яке забезпечувало б здійснення ефективного розслідування за заявами, повідомленнями про порушення конституційних прав людини на життя та повагу до її гідності у місцях позбавлення волі компетентним державним органом (його службовими особами), що не перебуває в інституційній або ієрархічній залежності від державного органу (його службових осіб), якому підпорядковано систему місць позбавлення волі та який несе відповідальність за її функціонування.

У Конституції України встановлено, що органи державної влади зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України ([частина друга](#) статті 19); до повноважень Верховної Ради України належить прийняття законів України ([пункт 3](#) частини першої статті 85); питання організації і діяльності, зокрема, органів досудового розслідування визначаються виключно законами України ([пункт 14](#) частини першої статті 92).

Отже, Конституційний Суд України наголошує, що повноваження законодавця щодо врегулювання питань організації і діяльності органів досудового розслідування обмежені вимогою дотримання ним при здійсненні законотворчої діяльності приписів [Конституції України](#).

«2.2. ... За практикою Європейського суду з прав людини щодо тлумачення та застосування [статті 2](#) Конвенції у випадку, якщо особа, утримувана під вартою, померла за підозрілих обставин, органи державної влади повинні з власної ініціативи здійснити офіційне та ефективне розслідування, спроможне забезпечити встановлення причин смерті та осіб, які несуть за це відповідальність, та їх покарання ([пункт 115](#) рішення у справі "Кац та інші проти України" від 18 грудня 2008 року).

Як зазначив Європейський суд з прав людини, система, яка має бути сформована згідно зі [статтею 2](#) Конвенції, повинна забезпечити здійснення незалежного та безстороннього розслідування, що відповідає певним мінімальним стандартам щодо його ефективності; компетентні органи влади повинні діяти зі зразковою ретельністю та оперативністю, а також мають ініціювати розслідування, яке спроможне, по-перше, встановити обставини, за яких відбувся інцидент, та будь-які недоліки функціонування регуляторної системи, а по-друге, ідентифікувати причетних до цього службових осіб чи органів державної влади ([пункт 187](#) рішення у справі "Салахов та Іслямова проти України" від 14 березня 2013 року); за загальним правилом вважається необхідним, щоб особи, які відповідальні за розслідування і здійснюють його, були незалежними від тих, хто причетний до відповідних подій ([пункт 42](#) рішення у справі "Михалкова та інші проти України" від 13 січня 2011 року).

Згідно зі [статтею 3](#) Конвенції та позицією Європейського суду з прав людини у випадку, коли особа заявляє небезпідставну скаргу про те, що вона зазнала неналежного поводження з боку уповноважених державою осіб у порушення статті 3 Конвенції, необхідним є здійснення ефективного офіційного розслідування, що має забезпечити встановлення й покарання винних осіб; інакше загальна юридична заборона катування і нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання, попри її фундаментальну значимість, виявилася б неефективною на практиці, а в деяких випадках уповноважені державою особи отримали б можливість фактично безкарно зловживати правами тих, хто перебуває під їх контролем ([пункт 276](#) рішення у справі "Давидов та інші проти України" від 1 липня 2010 року).

Мінімальні стандарти ефективності, встановлені практикою Європейського суду з прав людини щодо тлумачення та застосування [статті 3](#) Конвенції, включають вимоги того, що розслідування має бути незалежним, безстороннім та бути предметом прискіпливої уваги з боку громадськості, при цьому компетентні органи повинні діяти зі зразковою сумлінністю та оперативністю ([пункт 155](#) рішення у справі "Кучерук проти України" від 6 вересня 2007 року, [пункт 64](#) рішення у справі

"Яременко проти України" від 12 червня 2008 року, пункт 66 рішення у справі "Лопатін і Медведський проти України" від 20 травня 2010 року, [пункт 106](#) рішення у справі "Тесленко проти України" від 20 грудня 2011 року, [пункт 55](#) рішення у справі "Алексахін проти України" від 19 липня 2012 року, [пункт 55](#) рішення у справі "Белоусов проти України" від 7 листопада 2013 року).

Розслідування неналежного поведження з боку уповноважених державою осіб вважатиметься ефективним за дотримання такого загального принципу: особи - і ті, які здійснюють перевірки, і ті, які здійснюють розслідування, - повинні бути незалежними ієрархічно та інституційно від будь-кого, хто причетний до подій у справі; тобто слідчі мають бути незалежними на практиці (пункт 260 рішення Європейського суду з прав людини у справі "Карабет та інші проти України" від 17 січня 2013 року)».

Рішення у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу першого пункту 40 розділу VI "Прикінцеві та перехідні положення" Бюджетного кодексу України від 11 жовтня 2018 року № 7-р/2018

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-18>

«Оскільки [частини перша, друга](#) статті 32 Конституції України перебувають у взаємозв'язку зі [статтею 8](#) Конвенції ("Право на повагу до приватного і сімейного життя"), то Конституційний Суд України враховує практику тлумачення і застосування вказаної статті Конвенції Європейським судом з прав людини при розгляді цієї справи.

Згідно з [пунктом 1](#) статті 8 Конвенції кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.

У цьому контексті Європейський суд з прав людини зазначив, що збирання та зберігання інформації стосовно приватного життя особи, а також її розповсюдження охоплюються сферою застосування [пункту 1](#) статті 8 Конвенції ([пункт 117](#) рішення у справі "Заїченко проти України (№ 2)" (Zaichenko v. Ukraine (no. 2) від 26 лютого 2015 року, заява № 45797/09). Також Європейський суд з прав людини наголосив, що зберігання органами державної влади інформації про приватне життя особи та її використання є втручанням у право на повагу до приватного життя, гарантоване [пунктом 1](#) статті 8 Конвенції ([пункт 56](#) рішення у справі "Пантелеєнко проти України" (Panteleyenko v. Ukraine) від 29 червня 2006 року, заява № 11901/02; пункт

70 рішення у справі "Суріков проти України" (Surikov v. Ukraine) від 26 січня 2017 року, заява № 42788/06).

Відповідно до [пункту 2](#) статті 8 Конвенції органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, тобто права на повагу до приватного і сімейного життя, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, захисту здоров'я чи моралі або захисту прав і свобод інших осіб.

Європейський суд з прав людини зауважив, що формулювання "згідно із законом" вимагає від оспорюваного заходу, за яким здійснюється втручання, підґрунтя в національному законодавстві і стосується також якості закону, тобто закон має бути доступний для зацікавленої особи, яка, окрім того, повинна мати можливість передбачати наслідки його дії щодо себе, і відповідати принципу верховенства права ([пункт 85](#) рішення у справі "Шалімов проти України" (Shalimov v. Ukraine) від 4 березня 2010 року, заява № 20808/02).

За практикою Європейського суду з прав людини для того, щоб національне законодавство відповідало вимогам [Конвенції](#), воно має гарантувати засіб юридичного захисту від свавільного втручання органів державної влади у права, гарантовані Конвенцією; у питаннях, які стосуються основоположних прав, надання дискреції органам виконавчої влади через необмежені повноваження було б несумісним з принципом верховенства права, одним з основних принципів демократичного суспільства, гарантованих Конвенцією; саме тому законодавство має достатньо чітко визначати межі такої дискреції, наданої компетентним органам влади, та порядок її здійснення ([пункт 67](#) рішення у справі "Котій проти України" (Kotiy v. Ukraine) від 5 березня 2015 року, заява № 28718/09; пункт 60 рішення у справі "Зосимов проти України" (Zosymov v. Ukraine) від 7 липня 2016 року, заява № 4322/06).

3. Кодексом визначаються правові засади функціонування бюджетної системи України, її принципи, основи бюджетного процесу і міжбюджетних відносин та відповідальність за порушення бюджетного законодавства ([преамбула](#)).

Кодексом регулюються відносини, що виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання та контролю за дотриманням бюджетного законодавства, і питання відповідальності за порушення бюджетного законодавства, а також визначаються правові засади утворення та погашення державного і місцевого боргу ([стаття 1](#)).

Відповідно до частини першої статті 26 Кодексу контроль за дотриманням бюджетного законодавства спрямований на забезпечення ефективного і результативного управління бюджетними коштами та здійснюється на всіх стадіях

бюджетного процесу його учасниками відповідно до Кодексу та іншого законодавства, а також забезпечує, зокрема, досягнення економії бюджетних коштів, їх цільового використання ([пункт 3](#)).

Згідно з [частиною першою](#) статті 111 Кодексу Міністерство здійснює контроль за дотриманням бюджетного законодавства на кожній стадії бюджетного процесу як щодо державного бюджету, так і місцевих бюджетів, якщо інше не передбачено законодавством України; Міністерство в межах своїх повноважень забезпечує реалізацію єдиної державної політики у сфері контролю за дотриманням бюджетного законодавства, координує та спрямовує діяльність органів виконавчої влади, уповноважених на проведення контролю за дотриманням бюджетного законодавства, визначає основні організаційно-методичні засади та дає оцінку функціонуванню систем внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту, якщо інше не передбачено законодавством.

За змістом [абзацу першого](#) пункту 40 розділу VI "Прикінцеві та перехідні положення" Кодексу, окремі положення якого оспорується, під час здійснення повноважень з контролю за дотриманням бюджетного законодавства в частині моніторингу пенсій, допомог, пільг, субсидій, інших соціальних виплат Міністерство має право на безоплатне отримання інформації, що містить персональні дані, та на доступ до автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних, держателем (адміністратором) яких є державні органи або органи місцевого самоврядування. Для отримання та обробки таких персональних даних Міністерство не потребує отримання на це згоди фізичних осіб ([абзац другий](#) пункту 40 розділу VI "Прикінцеві та перехідні положення" Кодексу).

Із дослідження зазначених положень Кодексу випливає, що втручання у конституційне право особи на приватне життя шляхом отримання та обробки її персональних даних без згоди цієї особи здійснює Міністерство на підставі закону, а саме окремих положень [абзацу першого](#) пункту 40 розділу VI "Прикінцеві та перехідні положення" Кодексу, з метою контролю за дотриманням бюджетного законодавства в частині моніторингу пенсій, допомог, пільг, субсидій, інших соціальних виплат.

Конституційний Суд України вважає, що повноваження Міністерства на безоплатне отримання інформації, що містить персональні дані, є дискреційними, а тому вкрай необхідно, щоб [оспорювані положення Кодексу](#), які є підставою для здійснення відповідних повноважень Міністерством, узгоджувалися з конституційним принципом верховенства права, зокрема такими його елементами, як юридична визначеність та заборона свавілля.

На думку Конституційного Суду України, Міністерство може бути наділене повноваженнями щодо отримання та обробки інформації, що містить персональні дані, лише для досягнення легітимної мети. Проте через відсутність будь-яких меж дискреції, встановленої законом, щодо подальших дій з інформацією, яка містить

персональні дані, унеможлиблюється навіть мінімальний захист суб'єкта персональних даних, не забезпечується передбачуваність застосування окремих положень абзацу першого пункту 40 розділу VI "Прикінцеві та перехідні положення" Кодексу.

Конституційний Суд України зазначає, що оспорюваними положеннями Кодексу не передбачено критеріїв визначення змісту та обсягу інформації, що містить персональні дані, категорій осіб як суб'єктів персональних даних, проміжків часу, яких мають стосуватися персональні дані, строків, порядку та умов їх зберігання, тобто чітко не встановлено меж повноважень Міністерства як центрального органу виконавчої влади при здійсненні ним повноважень з контролю за дотриманням бюджетного законодавства в частині моніторингу пенсій, допомог, пільг, субсидій, інших соціальних виплат, що унеможлиблює настання відповідальності держави за можливі зловживання.

Наведене дає Конституційному Суду України підстави стверджувати, що окремі положення абзацу першого пункту 40 розділу VI "Прикінцеві та перехідні положення" Кодексу не відповідають критерію якості закону у розумінні частини другої статті 32 Конституції України, оскільки вони суперечать таким елементам принципу верховенства права, як юридична визначеність і заборона свавілля, що може призвести до порушення конституційного права кожного на приватне життя.

Враховуючи те, що Конституційний Суд України встановив невідповідність оспорюваних положень Кодексу такому критерію, як якість закону, відпала необхідність здійснювати перевірку, чи втручання у конституційне право особи на приватне життя шляхом отримання та обробки Міністерством її персональних даних без згоди цієї особи переслідувало якусь легітимну мету та чи були пропорційними обрані законодавцем засоби досягненню такої мети.

Отже, Конституційний Суд України констатує, що окремі положення абзацу першого пункту 40 розділу VI "Прикінцеві та перехідні положення" Кодексу щодо права Міністерства отримувати інформацію, що містить персональні дані, суперечать частині першій статті 8, частині другій статті 32 Конституції України».

Рішення у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпунктів 2-7, 12 та 14 пункту 4 розділу I Закону України "Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України" від 28 грудня 2014 року № 76-VIII від 17 липня 2018 року № 6-р/2018

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-18>

«5. ... Згідно зі *статтею 13* Закону № 796 на державу покладаються зобов'язання щодо своєчасного медичного обстеження, лікування і визначення доз

опромінення учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та потерпілих від Чорнобильської катастрофи; держава бере на себе відповідальність за завдану шкоду громадянам та зобов'язується відшкодувати її за:

1) пошкодження здоров'я або втрату працездатності громадянами та їх дітьми, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи;

2) втрату годувальника, якщо його смерть пов'язана з Чорнобильською катастрофою;

3) матеріальні втрати, що їх зазнали громадяни та їх сім'ї у зв'язку з Чорнобильською катастрофою, відповідно до Закону № 796 та інших актів законодавства України».

«б. Конституційний Суд України вважає за необхідне зауважити, що положення статті 16 Основного Закону України зобов'язують державу нести відповідальність за впровадження системи заходів щодо розв'язання проблем, пов'язаних із забезпеченням захисту прав, інтересів, гарантій, наданих особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Конституційний Суд України зазначає, що необхідність забезпечення належного рівня соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, зумовлена обмеженнями, ризиками, втратами, яких зазнали вони та члени їх сімей. В ухваленому на виконання статті 16 Конституції України Законі № 796 передбачено додаткові гарантії соціального захисту для вказаних осіб - комплекс заходів у вигляді пільг, компенсацій і гарантій. Фактично ці заходи є компенсацією особам, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, за втрачене здоров'я, моральні і фізичні страждання, обмеження в реалізації своїх здібностей та можливостей забезпечити собі гідний життєвий рівень, а також основним засобом реалізації державою конституційного обов'язку щодо забезпечення соціального захисту таких осіб.

З огляду на це соціальний захист осіб, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, має передбачати відшкодування шкоди, заподіяної їх життю, здоров'ю і майну внаслідок радіоактивного забруднення, та реалізовуватися шляхом надання їм відповідних пільг, компенсацій і гарантій. Вибір такого особливого порядку відшкодування шкоди обумовлений надзвичайними масштабами катастрофи та її наслідків.

Рівень соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, має бути таким, щоб забезпечувати їм гідне життя, і не повинен залежати від майнового стану їх сімей. Обмеження чи скасування пільг для осіб, на яких поширюється дія Закону № 796, без відповідної рівноцінної їх заміни чи компенсації є порушенням зобов'язань держави щодо забезпечення соціального захисту цієї категорії осіб. У разі зміни правового регулювання набуті такими особами права на пільги, компенсації і гарантії повинні бути збережені із

забезпеченням можливості їх реалізації або запроваджені рівноцінні чи більш сприятливі умови соціального захисту.

Конституційний Суд України вважає, що передбачені оспорюваними положеннями зміни до Закону № 796, які стосуються обмеження чи скасування пільг, компенсацій і гарантій, призвели до звуження прав осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, зниження рівня їх соціального забезпечення.

Отже, Конституційний Суд України наголошує, що комплекс заходів у вигляді пільг, компенсацій і гарантій, передбачених Законом № 796 (до внесення змін Законом № 76), слід сприймати як один із основних засобів реалізації державою закріпленого у статті 16 Конституції України обов'язку **щодо подолання наслідків** Чорнобильської катастрофи та збереження генофонду Українського народу.

7. Обмеження чи скасування Законом № 76 пільг, компенсацій і гарантій, установлених Законом № 796, фактично є відмовою держави від її зобов'язань, передбачених **статтею 16** Конституції України, у тому числі, щодо соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Приписи **статті 3** Конституції України, згідно з якими держава відповідає перед людиною за свою діяльність (**частина друга**), зобов'язують державу обґрунтовувати зміну законодавчого регулювання, зокрема, у питаннях обсягу пільг, компенсацій та гарантій особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Отже, Закон № 76 в частині скасування або обмеження пільг, компенсацій і гарантій, установлених Законом № 796, щодо соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, суперечить положенню **частини другої** статті 3 Конституції України, відповідно до якого держава відповідає перед людиною за свою діяльність».

Рішення у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України "Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України" від 28 грудня 2014 року № 76-VIII від 22 травня 2018 року № 5-р/2018

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18>

«2.3. Конституційний Суд України виходить з того, що **статтею 46** Конституції України передбачено право громадян на соціальний захист, включаючи право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом (**частина перша**); визначено джерела і

механізми соціального забезпечення громадян ([частина друга](#)); та встановлено, що пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом ([частина третя](#)). У державі, яку проголошено соціальною, визначений законодавцем розмір прожиткового мінімуму має реально забезпечувати гідний рівень життя людини.

Згідно зі [статтею 46](#) Основного Закону України соціальний захист пов'язується, зокрема, "з неможливістю мати заробіток (трудоий дохід), його втратою чи недостатнім рівнем життєвого забезпечення громадянина і непрацездатних членів його сім'ї" ([абзац третій](#) пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 28 квітня 2009 року № 9-рп/2009).

Наведений зміст права, гарантований [статтею 46](#) Конституції України, узгоджується із її приписами, за якими, зокрема, людина її життя і здоров'я, честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю ([частина перша](#) статті 3); кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло ([стаття 48](#)).

Конституційний Суд України вважає, що зазначені положення Основного Закону України зобов'язують державу створити ефективну систему соціального захисту різних категорій осіб, яка сприяла б узгодженню рівня їхнього життя з реалізацією права на достатній життєвий рівень для них та їхніх сімей шляхом надання відповідного соціального забезпечення. Заходи соціального захисту мають втілювати ідеї соціальної солідарності та справедливості, бути спрямовані на охорону і захист особи при настанні можливих соціальних ризиків.

На думку Конституційного Суду України, держава виходячи з існуючих фінансово-економічних можливостей має право вирішувати *соціальні питання на власний розсуд*. Тобто у разі значного погіршення фінансово-економічної ситуації, виникнення умов воєнного або надзвичайного стану, необхідності забезпечення національної безпеки України, модернізації системи соціального захисту тощо держава може здійснити відповідний перерозподіл своїх видатків з метою збереження справедливого балансу між інтересами особи та суспільства. *Проте держава не може вдаватися до обмежень, що порушують сутність конституційних соціальних прав осіб, яка безпосередньо пов'язана з обов'язком держави за будь-яких обставин забезпечувати достатні умови життя, сумісні з людською гідністю».*